

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ ANA BİLİM DALI

**ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'IN HAYATI VE İLK İSLÂM TOPLUMUNDAKİ
YERİ**

Yusuf DEVECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ ANA BİLİM DALI

**ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'IN HAYATI VE İLK İSLÂM TOPLUMUNDAKİ
YERİ**

Yusuf DEVECİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali HATALMIŞ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Adem TUTAR

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından İslâm Tarihi Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Ali HATALMIş

(Danışman)

ye: Prof. Dr. Adem TUTAR

ye: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../2020

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2020

İMZA

Yusuf DEVECİ

ÖZET**ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'IN HAYATI VE İLK İSLÂM TOPLUMUNDAKİ YERİ****Yusuf DEVECİ****Yüksek Lisans Tezi İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı****Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali HATALMIŞ****Haziran 2020, 58 sayfa**

Sahâbî Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) İslâm'ı ilk kabul edenlerden biridir. Özellikle İslâm'ın gizlice tebliğ edildiği dönemde kendi evini Hz. Peygamber'in (sav) hizmetine açarak Kureyş müşriklerinin olası tehdit ve tacizlerini göze almış, İslâm'ın çekirdek kadrosunun olduğu bu süreçte İslâm'a büyük bir hizmette bulunmuştur. Erkam'ın (r.a) Dârülerkam adı verilen bu evi, İslâm'ın ilk müntesipleri için bir nevi medrese vazifesi gördüğünden İslâm Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir.

Erkam (r.a), Hz. Peygamber'in (sav) katıldığı savaşlarda onun yanında bulunmuş, Hz. Peygamber'in (sav) en yakınındaki çok güvendiği insanlardan biri olmuştur. Hz. Peygamber (sav) okuma-yazma bilen Erkam'a (r.a) kâtiplik vazifesi vermiştir.

Hicrî 55 yılında vefat eden Erkam (r.a) sahip olduğu bu özellikleri sebebiyle, İslâm Tarihi'nin önemli şahsiyetlerinden biri kabul edilmektedir. Aynı isimde bir sahâbî daha bulunması sebebiyle tarihçilerin bazen iki Erkam'ı birbirine karıştırdığı, yaşanan olaylar ve ifa edilen hizmetlerde bir Erkam'ı diğerinden ayıramadıkları olmuştur. Bazı kaynaklarda Erkam'ın (r.a) adı kabile ismi verilmeden zikredildiğinden hangi Erkam'dan bahsedildiğini tespit etmek bazen çok güç hale gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Erkam, Dârülerkam, Mahzûm, kâtip, Merzûbân.

ABSTRACT**ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'S LIFE AND IMPORTANCE IN THE FIRST
ISLAMIC SOCIETY****Yusuf DEVECİ****Master Thesis Department of Islamic History****Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Ali HATALMIŞ****June 2020, 58 pages**

Erkam b. Ebu'l-Erkam (r.a) is one of the first to accept Islam. Especially in the period when Islam was secretly communicated, he opened his own house to the service of our Prophet (saas) and took the possible threats and harassment of the Qurayshi polytheists and made a great service to Islam during this process, where the core staff of Islam was formed. This house of Erkam (r.a) called Darulerkam has an important place in the history of Islam since it thinks of a kind of madrasah for the first members of Islam.

Erkam (r.a) was with him in the wars that our Prophet (saas) participated, and he became one of the people whom the Prophet (saas) trusted most. Our Prophet (saas) appointed Erkam (r.a) as a scribe, who could read and write.

Erkam (r.a), who died in 55 hijri, is considered one of the important figures of Islamic History due to these features. Historians sometimes confused two Erkams due to the presence of another companion of the same name, and they were unable to separate one Erkam from the other in the events and services performed. In some sources, it is sometimes difficult to determine which Erkam (r.a) is mentioned since the name of Erkam was mentioned without the name of the tribe.

Keywords: Erkam, Dârülerkam, Mahzûm, kâtip, Merzûbân.

ÖNSÖZ

Müslüman olarak Hz. Peygamber (sav) ile görüşen ve Müslüman olarak ölen kişiye sahâbî denir. Yüce Allah (c.c) Kur'ân'da sahâbîlerden razı olduğunu bildirip onları övgüyle anmış, Hz. Peygamber de (sav) insanların en hayırlılarının kendi çağında yaşayanlar olduğunu ifade etmiştir.

İslâm'ı doğru anlamak ve yaşamak için Allah Teâlâ'nın yüce kitabı Kur'ân-ı Kerîm'i ve O'nun elçisini anlamaya çalışmak ne kadar önemliyse, Kur'ân'ın ilk muhatapları olan sahâbîlerin yaşantısını incelemek de o kadar önemlidir. Zira sahâbîler, yaşayan Kur'ân olan Hz. Muhammed'i (sav) bizzat görmüş, tanımış ve İslâm'ı doğrudan ondan öğrenmişlerdir.

Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) hakkında şimdiye kadar yapılmış çalışmalar çoğunlukla Dârülerkam bağlamında çalışılmış olup, bu çalışmalar Erkam'ın (r.a) hayatını etrafıca ele almamış, rivâyet ettiği hadisler üzerinde durmamış, aynı isme sahip olan sahâbî Erkam-ı Zührî ile karıştırıldığı görülmüştür.

Yaptığımız araştırmada birçok sahâbînin biyografisinin müstakil olarak yüksek lisans veya doktora tezi seviyesinde çalışıldığını gördük. Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) hakkında ise şimdiye kadar biyografik bir eser ortaya konulmadığını fark ettik. İslâm tarihinde önemli bir yeri olması sebebiyle Erkam'ın (r.a) hayatının müstakil olarak çalışılmasının faydalı olacağını düşündük.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmamızın konusu ve önemi, alanda şimdiye kadar yapılmış çalışmalar ve araştırmamızın kaynakları hakkında genel bilgiler verildikten sonra araştırmamızın yöntemi anlatılmıştır.

Erkam'ın (r.a) hayatını ve ilk İslâm toplumundaki yerini incelediğimiz birinci bölümde, Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) soyu ve akrabaları hakkında bilgiler verdikten sonra doğumundan vefatına kadar yaşadıkları, ifa ettiği görevler ve İslâm'a hizmetleri işlenmiştir.

İkinci bölümde ise, Erkam'ın (r.a) hayatı içinde tarihi bir süreç içerisine yerleştiremediğimiz bilgileri ve rivâyet ettiği hadisleri işledik. Bunlarla beraber bu bölümde, tarihçilerin, Benî Zühre kabilesine mensup aynı ismi taşıyan sahâbî Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) ile bizim incelediğimiz Benî Mahzûm kabilesine mensup sahâbî Erkam b. Ebü'l-Erkam'ı (r.a) birbirine karıştırdığı yerleri ve bu karışıklığın sebep olduğu durumları göz önüne alarak da birtakım değerlendirmelerde bulunduk.

İslâm âleminde fedakârlığın ve İslâm davetinin sembolü haline gelmiş olan Erkam'ın (r.a) hayatını, ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde mütevazı bir şekilde tanıtmaya gayret ettiğimiz bu çalışmamızın, Erkam'ın (r.a) daha iyi tanınmasına mütevazı bir katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Araştırmamda öncelikle bize sahâbî sevgisini aşılayan değerli büyüğüm Mehmet BİNİCİ'ye, motivasyonumu sürekli en üst düzeyde tutmamda bana yardımcı olan, görüş ve önerileriyle bana yol gösteren hocalarıma ve bilhassa danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali HATALMIŞ'a gönülden teşekkür ederim.

Yusuf DEVECİ

Adana - 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	IX
EKLER LİSTESİ	X

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	5
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8

I. BÖLÜM

ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'IN HAYATI VE İLK İSLÂM TOPLUMUNDAKİ YERİ

1. DOĞUMU	9
2. ATALARI VE AKRABALARI	11
3. KÜNYESİ	13
4. KABİLESİ	14
5. HANIMI VE ÇOCUKLARI	16
6. MÜSLÜMAN OLUŞU	16
7. İSLÂM'A HİZMETLERİ	18
7.a. <i>Dârülerkam</i>	19
7.b. <i>Kâtiplik Vazifesi</i>	26
7.c. <i>Katıldığı Savaşlar</i>	28
8. EBÜ TALHA İLE KARDEŞLİK BAĞI KURULMASI	29
9. ERKAM'A (R.A) MEDİNE'DE BİR EV İKTÂ EDİLMESİ	31
10. HZ. ÖMER (R.A) DÖNEMİNDE HAC YAPMASI	31
11. VEFATI	32

II. BÖLÜM

ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM HAKKINDA MUHTELİF BİLGİLER

1. HİLFÜ'L-FUDÛL'A KATILIP KATILMAMASI KONUSU	34
2. ŞAKKU'L-KAMERE TANIKLIĞI	35
3. HAKKINDA İNDİRİLEN ÂYET	36
4. RIVÂYET ETTİĞİ HADİSLER	37
5. ERKAM-I ZÜHRÎ İLE ERKAM-I MAHZÜMÎ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI	39
SONUÇ	45
KAYNAKÇA	47
EKLER	55
ÖZGEÇMİŞ	58

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
b.	: ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
bt.	: bint (kızı)
b.y.	: Basım yeri yok
c.c	: Celle Celâlühû
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hk.	: Hakkında
hz.	: Hazreti
<i>İA</i>	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
r.a	: Radiyallahu anhu / Radiyallahu anhâ
r.anhum	: Radiyallahu anhum
s.	: Sayfa numarası
sav	: Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
v.	: Vefat tarihi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK I: Dârülerkam'ın krokisi.....	55
EK II: Dârülerkam'ın Safa Tepesi'ne Göre Günümüzdeki Konumu.....	56
EK III: Dârülerkam'ın yıkılmadan önce çekilmiş bir fotoğrafı.....	57

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) biyografisi olarak hazırladığımız eser, onun en çok tanınan özelliği olan ve Dârülerkam adı verilen evini Hz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların hizmetine açmış olmasını anlatmasının yanında, onun kimliği, ailesi, hayatı ve İslâm'a hizmetleri gibi konuları ele almıştır.

Araştırmamızda Erkam (r.a) hakkında yapılan çalışmaların çoğunlukla Dârülerkam ile sınırlı kaldığını, onun farklı yönlerinin yeterince incelenmediğini fark ettik. Erkam (r.a) hakkında kaynaklardaki bilgilerin çok detaylı olmaması bunun önemli sebeplerinden biri olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte kaynaklarda kapsamlı bir tarama yaptığımızda müzakere edilip sonuca bağlamak için çalışmaya değecek birçok konuya rastladığımızı söyleyebiliriz. Bu cümleden olmak üzere, ana hatlarıyla, Erkam'ın (r.a) ne zaman doğduğu ve ne zaman vefat ettiği, annesinin kimliği, vahiy kâtipliği yapıp yapmadığı, Hilfû'l-Fudûl ehlinde olup olmadığı ve tarihçilerce kendisiyle aynı adı taşıyan sahâbî Erkam-ı Zührî (r.a) ile hangi noktalarda birbirine karıştırıldığı gibi konuları zikredebiliriz.

Erkam (r.a) hakkında şimdiye kadar birçok makale, tez, ansiklopedi maddesi ve kitap yazılmıştır. Bu çalışmaları kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Ansiklopedi maddelerinin ilki Alman oryantalist Hermann Reckendorf'un *Erkam* başlığıyla yazdığı, 1979'da Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından telif, tadil, ikmal ve tercüme sureti ile yayınlanan İslâm Ansiklopedisi'nde yer almaktadır.¹

Reckendorf, çalışmasında Erkam'ın (r.a) soyu ve ailesinden, Dârülerkam'dan, Erkam (r.a) ile Ebû Talha (r.a) arasında kardeşlik tesis edilmesinden, katıldığı savaşlardan ve vefatından bahsetmiştir.

¹ Reckendorf, "Erkam", *İA*, IV, s. 316, ss. 316, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1979.

Başka bir çalışma ise İngiliz oryantalist William Montgomery Watt'ın *al-Arkam* başlığıyla yazdığı ansiklopedi maddesi *The Encyclopaedia of Islam*'ın 1954-2005 arasında İngilizce olarak Leiden'de yayınlanan 2. baskısında yer almıştır.²

Reckendorf'un yazdığı maddeye nazaran daha kısa olan çalışmasında Watt, genel hatlarıyla Erkam'ın (r.a) soyu, ailesi, Müslüman oluşu, evini davet için Hz. Muhammed'in (sav) hizmetine verişi ve katıldığı savaşlardan bahsetmiş, Erkam'ın (r.a) doğum ve ölüm tarihleri hakkında veriler ışığında tahminini belirtmiştir.

Üçüncü olarak 1989'da Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yayınlanan Ahmet Önkal'ın telif ettiği *Erkam b. Ebü'l-Erkam* maddesidir. Önkal ilk iki çalışmadan farklı olarak Erkam'ın (r.a) Hilfü'l-fudûl ehlinde olduğuna dair gelen bilginin yanlış olduğundan, onun kaç yaşında Müslüman olduğundan, Hz. Peygamber'in (sav) kâtipliğini yapmasından, rivâyet ettiği bir hadisten ve kendisiyle aynı isme sahip bir sahâbî daha bulunduğundan bahsetmiştir.³

Yine Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde 1993 yılında yayınlanan *Dârülerkam* maddesini Mustafa Asım Köksal telif etmiştir.⁴ Köksal yazdığı bu ansiklopedi maddesinde *Dârülerkam*'ın konumunu, Hz. Peygamber'in (sav) bu evde ne gibi faaliyetler yaptığını, gizli davet karargâhı olarak niçin burasının tercih edildiğini, ilk Müslümanlar için bu evin dönüm noktası oluşunu, Müslümanların burayı ne kadar süre ile tebliğ yeri olarak kullandığını ve evin Erkam'ın (r.a) vefat etmesinden sonra geçirdiği tarihi süreçleri anlatmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki *Dârülerkam* maddesinin müellifi Mustafa Asım Köksal'ın bundan önce de 1984-1985'te Diyanet Dergisi'nde *Erkam'ın Evi*⁵ ve *Erkam'ın Evi II*⁶ başlıklarıyla iki makalesi yayınlanmıştı.

² Watt, W. Montgomery, "al-Arkam", *The Encyclopaedia Of Islam (new edition)*, I, s. 633, ss. 663, Leiden 1986.

³ Önkal, Ahmet, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", *DİA*, XI, s. 305, ss. 305, İstanbul 1989.

⁴ Köksal, Mustafa Asım, "Dârülerkam", *DİA*, VIII, s. 520, ss. 520-521, İstanbul 1993.

⁵ Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, 20/3, s. 3, ss. 3-8, İstanbul 1984.

⁶ Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi II", *Diyanet Dergisi*, 21/1, s. 27, ss. 27-29, İstanbul 1985.

Köksal bu makalelerde Erkam (r.a) hakkında kısaca bilgi vermiş, sonra Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ faaliyetlerine bi'setin kaçınıcı yılında başladığını, buradaki faaliyetlerin ne kadar sürdüğünü, bu evin İslâm'daki ilk vakıf evi oluşunu, evin günümüze kadar geçirdiği tarihi süreçleri, Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ sürecine başlamadan önce ve başladıktan sonra İslâm'ı kabul edenlerin kimler olduğunun listesini çıkarmıştır.

Şimdiye kadar Türkiye'de Dârülerkam ile ilgili iki yüksek lisans tezi yazılmıştır. Doktora seviyesinde bir teze rastlayamadık. Bunlardan ilki Erol Bodur'un Uludağ Üniversitesi'nde Doç. Dr. Hüseyin Algül'ün danışmanlığında hazırladığı *Daru'l-Erkam* başlıklı tezidir. Bodur bu tezinde İslâm daveti hakkında genel bilgiler vermiş, ardından Erkam b. Ebû'l-Erkam'ı (r.a) kısaca tanıtmıştır. Sonrasında Dârülerkam'da gizli tebliğ döneminin başlangıcını, neden bu evin tercih edildiğini, Dârülerkam'ın asr-ı saadetteki fonksiyonlarını ve tarih boyunca Dârülerkam'ın geçirdiği süreçleri anlatmıştır.⁷

Dârü'l-Erkam konusunda yapılan ikinci akademik çalışma da Zübeyda Kodaman'ın Kastamonu Üniversitesi'nde Dr. Mustafa Eğilmez'in danışmanlığında yazdığı *İslâm Eğitim Modeline Bir Örnek: Dârü'l-Erkam* başlıklı tezidir. Kodaman çalıştığı tezde İslâm öncesi ve İslâmî dönemin başlangıç yıllarında eğitim konusunu irdelemiştir. Sonra İslâm eğitiminde Dârülerkam modelini anlatmış, Erkam'dan (r.a) kısaca bahsetmiş, Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'a geçiş sürecini anlatmış ve bu evde Müslüman olan şahsiyetler hakkında kısaca bilgi vermiştir.⁸

Doğrudan Dârülerkam'ı konu alarak yazılmış iki Türkçe kitaba ulaşabildik. Bunlardan ilki Mustafa Çelik'in 1990 yılında İstanbul'da yayınlanan *Darû'l Erkam Darû'n Nedve Çarpışması* adlı eseri. Bu eser akademik bir hüviyeti haiz olmayıp irşad ve nasihat amaçlı yazılmıştır.⁹ Bu alanda yazılmış diğer bir kitap da Muhammed Emin Yıldırım'ın *Nebevî Eğitim*

⁷ Bodur, Erol, *Daru'l-erkam* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Bursa 1994.

⁸ Kodaman, Zübeyda, *İslâm eğitim modeline bir örnek: Dârü'l-erkam* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2019.

⁹ Çelik, Mustafa, *Darû'l Erkam Darû'n Nedve Çarpışması*, Ölçü Yayınları, İstanbul, 1990.

Modeli Dârülerkam Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi adıyla 2008 yılında İstanbul'da neşredilen eseridir.¹⁰

Yıldırım bu eserinde Erkam'ın (r.a) hayatını kısaca işledikten sonra Dârülerkam'ın seçilme sebepleri, Hz. Peygamber'in (sav) bu evdeki eğitim usulü, Kur'ân'ın nüzul sürecinde Dârülerkam ve bu evde Müslüman olan insanların sahip olduğu hasletler gibi konuları anlatmıştır. Bu eserin de akademik olmaktan ziyade irşad ve nasihat amaçlı yazıldığı anlaşılmaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Erkam (r.a) ve Dârülerkam hakkında yapılan çalışmalar bu anlattıklarımızdan ibarettir. Bu çalışmaların ortak paydalarını ortaya çıkardığımız zaman hiçbirisinin Erkam'ın (r.a) hayatını detaylı bir şekilde incelemediğini, Erkam'ın (r.a) hayatını biyografik olarak ortaya koymaya çalışmamış olduğunu görürüz. Yine bu çalışmalarda bulunmayan diğer önemli bir konu da araştırmamıza konu olan Benî Mahzûm kabilesine mensup Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) ile aynı isme sahip fakat farklı bir kabileye (Benî Zühre) mensup olan sahâbî Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) hangi noktalarda birbirine karıştırıldığı konusunun tespit edilmemiş olmasıdır.

Biz araştırmamızda şimdiye kadar üzerinde yeterince durulmadığını düşündüğümüz bu konuları işlemeye çalıştık. Buna göre kaynaklarımızda Erkam'ın (r.a) hayatına dair bulunan bilgilerin kısıtlı olması sebebiyle onun hayatı ve kişiliğini detaylı bir şekilde işleyememiş olmakla beraber; rivâyetlerin çokluğu ve farklı muhtevaya sahip olması sebebiyle net olmayan noktalarla ilgili tartışma başlıkları açarak, farklı rivâyetler arasında oluşan tenakuzları çözüme kavuşturmaya gayret ettik.

Kaynaklarda Erkam (r.a) ile ilgili Müslüman olmadan öncesi, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra kendi vefatına kadar geçen süredeki hayatı hakkında detaylı bilgiler mevcut olmadığını gördük.

¹⁰ Yıldırım, Muhammed Emin, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l Erkam Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2008.

2. Araştırmanın Kaynakları

Yapılan taramalar neticesinde en çok istifade ettiğimiz eserler ilk dönem İslâm Tarihi araştırmalarına kaynaklık teşkil eden klasik kitaplar oldu. Bunların başında sahâbî biyografilerini derlemiş olan İbn Sa'd'ın (v. 230/844) *et-Tabakâtu'l-Kebîr* adlı eseri gelmektedir. İbn Sa'd'ın bu eseri ana hatlarıyla Siyer - Megâzî ve Tabakât olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Birinci bölümde Hz. Peygamber'in (sav) sîreti ve şemâili, ikinci bölümde ise sahâbî, tabiîn ve onlardan sonra gelen bazı önemli alimlerin hayatları anlatılmaktadır. Başvurduğumuz kaynaklar içerisinde Erkam'ın (r.a) hayatını en derli toplu anlatan kaynak eser olması bakımından en çok istifade ettiğimiz eser bu olmuştur.

Erkam'ın (r.a) hayatı hakkında en çok istifade ettiğimiz ikinci kaynak Ebû Nuaym'ın (v. 430/1038) *Ma'rifetü's-sahâbe* adlı eseri olmuştur. İbn Sa'd'dan iki asır sonra yaşamış olan âlim, bu eserinde aşere-i mübeşşere ve adı Muhammed olan sahâbîlerin hayatları hakkında bilgi verdikten sonra alfabetik sırayla sahâbîlerin biyografilerini anlatmıştır.

Sahâbî biyografileri içinde istifade ettiğimiz üçüncü kaynak ise muahhar eserlerden olmasına rağmen literatürde önemli bir yer işgal eden İbnü'l-Esîr'in (v. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe* adlı eseri gelmektedir. İbnü'l-Esîr'in eserinin diğer sahâbî biyografilerine göre ayırıcı özelliği, kendisinden önce yazılmış önde gelen sahâbî biyografisi eserlerindeki tüm sahâbîleri kitabında toplamış olmasıdır. Bu eserler Ebû Abdullah İbn Mende ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-şahâbe*'leri, İbn Abdülber'in *el-İstî'âb*'ı ve Ebû Mûsâ el-Medînî'nin İbn Mende'ye yazdığı zeyil olan *Tetimetü Ma'rifeti's-şahâbe*'sidir. İbnü'l-Esîr, eserinin başında Hz. Peygamber'in (sav) hayatı, şemâili ve ahlakına ayırdığı özet mahiyetteki bölümün ardından 7700 küsur sahâbînin biyografisini gâyet muntazam bir alfabetik sırayla vermiştir.¹¹

Biyografik eserlerde en çok istifade ettiğimiz dördüncü kaynağımız ünlü hadis alimi ve hafızı olan İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1449) *el-*

¹¹ Erul, Bünyamin, "Üsdü'l-gâbe", *DİA*, XLII, s. 363, ss. 363, İstanbul 2012.

İşâbe fî temyîzi's-şahâbe adlı eseridir. İbn Hacer bu eserinde sadece sahâbî biyografilerini vermekle kalmamış kendisinden önce bu alanda yapılan çalışmalardaki hataları da tespit ederek bunları bir düzene koymuştur. Buna göre eserini dört kısma ayırmış olan İbn Hacer, birinci bölümde Hz. Peygamber'den (sav) hadis rivâyet eden sahâbîleri, ikinci bölümde Hz. Peygamber'e (sav) çocuk yaşta ulaştığı için ondan hadis rivâyet edememiş olan sahâbîleri, üçüncü bölümde Hz. Peygamber (sav) devrine yetişip de Hz. Peygamber (sav) ile görüşme imkanı olmadığından sahâbî sayılmayanları ve dördüncü bölümde de tabîinden olduğu halde kendisinden önce telif edilen bazı kaynaklarda sehven sahâbî olarak kaydedilmiş kişilerin biyografilerini yazmıştır. Alanın en geniş hacimli kitabı olan *el-İşâbe* 12.300 kadar biyografiyi ihtiva etmektedir.¹² Bu eser özellikle Erkam b. Ebû'l-Erkam adına sahip iki sahâbî arasındaki farka dikkat çekmiş olması sebebiyle araştırmamızda önemli bir yere sahiptir.

Kaynak olarak istifade ettiğimiz diğer biyografik eserler tarihi sıralamasına göre Halîfe b. Hayyât (v. 240/855) *Kitâbü't-ṭabakât*, Buhârî (v. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, Belâzürî (v. 279/892) *Ensâbü'l-eşrâf*, Taberî (v. 310/923) *el-Müntehâb min Kitâbi Zeyli'l-müzeyyel*, Begavî (v. 317/929) *Mu'cemü's-sahâbe*, İbn Abdülber (v. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Zehebî (v. 748/1374) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* olmuştur.

Biyografik eserlerin yanı sıra İslâm tarihinin diğer kaynak kitaplarından istifade etmeye çalıştık. Bunların başında İbn Asâkir'in (v. 571/1176) *Târîhu Medîneti Dimaşk* adlı eseri gelmektedir. Müellif eserinde Şam ve Suriye'yi merkeze alarak bu coğrafyada yaşanan olaylar ve gelip geçmiş 9000 kişinin tarihi ve biyografisini çok geniş ölçüde incelemiştir. Hz. Peygamber'in hayatını da ayrıntılı biçimde işlemiş olan bu eser, bugün elimizde bulunmayan birçok kaynaktan bilgi aktarmış olması sebebiyle, İslâm tarihi alanında mutlaka başvurulması gereken kaynaklardan biri olarak kabul edilebilir. Erkam'ın (r.a) hayatındaki birçok ayrıntıyı 70 (bazı baskılarda 80) cilt olarak yayınlanmış olan bu dev eserde bulabildik.

¹² Kandemir, M. Yaşar, "el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe", *DİA*, XXII, s. 487, ss. 487, İstanbul 2000.

Erkam'ın (r.a) katıldığı savaşlar ve bu savaşlardaki hatıralarıyla ilgili bazı konuları Vâkıdî'nin (v. 207/823) *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde bulduk. Vâkıdî'nin *Kitâbü't-Târih* adıyla telif ettiği hacimli eserinin günümüze eksiksiz ulaşan tek bölümü olan *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde, Hz. Peygamber'in (sav) gazve ve seriyyelerinin adlarını, savaş taktiklerini, bu gazve ve seriyyelerin nerelerde ve hangi tarihlerde yapıldığını, bunlara kimlerin katıldığını, müellifin bizzat incelediği savaş yerlerinin topoğrafik özelliklerini, savaşlarda ölenlerin ve şehit olanların isimlerini, ele geçirilen ganimetleri, Hz. Peygamber'in (sav) Medine'den ayrılırken yerine kimleri vekil bıraktığını vb. birçok bilgiyi bulmak mümkündür.

İstifade ettiğimiz diğer siyer ve tarih eserleri ise, İbn Hişâm'ın (v. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ile, İbn Kesîr'in (v.774/1372) *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sidir.

Erkam'ın (r.a) rivâyet ettiğini tespit ettiğimiz iki hadis öncelikle önemli hadis kaynaklarından biri kabul edilen Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855), *el-Müsned* adlı eserinde geçmektedir. Şuayb el-Arnaût *Müsned*'in tahrir ve şerhini de yapmış olduğundan hadislerin sıhhat derecesi, rivâyet zinciri ve yorumları hakkında da bilgi sahibi olmamızı kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte hadisler için kaynak olarak Taberânî'nin (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inden ve Hâkim'in (v. 405/1014) *el-Müstedrek 'ale's-Şaîhîhayn* adlı eserlerinden de istifade edilmiştir.

Çalışmamızda bilhassa DİA'dan çokça istifade ettiğimizi belirtmeliyiz. Araştırmamızı daha nitelikli bir şekilde hazırlamak için ihtiyacımız olan yardımcı bilgilerin birçoğuna bu ansiklopedi vesilesiyle ulaştık. Ansiklopedinin iki maddesi – “Erkam b. Ebü'l-Erkam” ve “Dârülerkam” maddeleri- doğrudan bizim konumuzla ilgili çalışılmış olduğundan buradaki bilgi ve değerlendirmeler bizim için yol gösterici olmakla beraber, kimi yerlerini de ulaşabildiğimiz sonuçlar çerçevesinde eleştiriye tabi tuttuk.

Diyanet Dergisi'nden ve yukarıda belirttiğimiz yüksek lisans tezleri ile kitaplardan da yardımcı kaynaklar olarak istifade ettik. İstifade ettiğimiz eserlerde Erkam (r.a) hakkındaki bilgilerin tamamını tezimize almaya çalıştık.

Dolayısıyla Erkam (r.a) hakkında öznel birçok tartışma ve konunun, tezimizde derli toplu bir şekilde işlenmiş olduğunu ifade edebiliriz.

3. Araştırmanın Yöntemi

Kaynaklardan Erkam (r.a) hakkında elde ettiğimiz bilgilerin tamamını kategorilere ayırıp tasnif ettik. Yaptığımız tasniften sonra bilgi ve değerlendirmelerin hepsini dikkate alarak inceledik. Bir konuyla ilgili daha detaylı bilgilere ulaşmamız gerektiği durumlarda yardımcı kaynaklara müracaat ettik.

Yaptığımız inceleme ve değerlendirmelerden sonra konu başlıklarına göre bilgileri tezimize aktardık. Bazı konularda birden fazla rivâyet ve değerlendirme olduğu için detayları aktarıp bilgiler üzerinde tartışarak son tahlilde kanaatimizi belirttik.

Araştırmamızda bir kaynaktan bilgi aktaracağımız zaman şu hususlara riâyet etmeye özen gösterdik:

1- Bir bilgi farklı kaynaklarda mükerrer olarak zikredilmişse araştırmamıza konu olan döneme (hicrî I. yy. - milâdî VII. yy.) en yakın zamanda yaşamış müelliflerin rivâyetlerini tercih ettik. Böylece 8-10 eserde aynı bilgi bulunsa da biz daha erken dönemde yazılan iki-üç eseri kaynak göstermekle yetindik. Zira sonraki dönemlerde yazılan eserler de en erken dönemde yazılmış kaynakları referans alarak bilgileri tekrar etmekte.

2- Bir bilgi için birden fazla kaynağı referans olarak gösterdiğimizde kaynakları yazarken tarihi sıralamaya riâyet ettik.

3- Bulduğumuz bilgi kaynakları hakkında sonraki dönem tarihçilerinin yaptığı tenkitleri değerlendirmeye aldık.

4- İhtilaflı konularda konuya delil teşkil edebilecek tüm bilgileri ve değerlendirmeleri mutlaka mütâlaa ettik. Bir hükme varmaya yeterli delil oluştuysa kanaatimizi belirttik. Yeterli delil oluşmadıysa konunun muhtemel sonuçlarını belirtmekle yetindik.

Araştırmamızda sıkça kullandığımız Arapça isim ve ibarelerde DİA'nın transkripsiyon tekniğini esas aldık.

I. BÖLÜM

ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM'IN HAYATI VE İLK İSLÂM TOPLUMUNDAKİ YERİ

1. Doğumu

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda Erkam'ın (r.a) doğum tarihi ve doğumu hakkında bir bilgi verilmemiştir. Önkal¹³ ve Watt¹⁴ gibi çağdaş araştırmacılar - hesaplamadaki detayları açıklamaksızın - Erkam'ın (r.a) doğum yılının 594 olduğunu söylemişlerdir; ancak bu tarihin nasıl belirlendiğinin net bir şekilde ortaya konulmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Erkam'ın (r.a) doğum tarihini tespit edebilmemiz için onun vefat ettiği tarihi ve kaç yaşında vefat ettiğini tespit edip buna göre hesaplamanın bizi en doğru sonuca ulaştıracığı kanaatindeyiz.

Kaynaklarımızda Erkam'ın (r.a) hicrî 53 yılında 85 yaşında iken,¹⁵ hicrî 53 yılında 83 yaşında iken¹⁶ ve hicrî 55 yılında 80 küsur yaşında iken¹⁷ Medine'de vefat ettiğine dair üç farklı rivâyet mevcuttur. Ünlü hadis alimi ve hafızı olan İbn Hacer, bu rivâyetler arasından hicrî 55 yılını işaret eden rivâyeti senet bakımından daha doğru bulduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Bu rivâyetler arasındaki ihtilafı da göz önünde bulundurarak İbn Hacer'in tercih ettiği vefat yılı olan hicrî 55 yılını sabit alıp rivâyetler arasında öncelikli tercihte bulunamadığımız Erkam'ın (r.a) 83 veya 85 yaşlarından birinde vefat ettiğini varsayarak doğum tarihini tespit etmeye çalışacağız.

¹³ Önkal, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", 305.

¹⁴ Watt, "al-Arkam", 633.

¹⁵ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Ma'rifetü's-şahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-Uzzâzî, I-VI, Daru'l-Vatan, Riyad 1998, I, 322.

¹⁶ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v. 748/1348), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-risâle, I-XXV, Beyrut 1985, II, 479.

¹⁷ İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî (v. 230/845), *eş-Tabakâtu'l-Kebîr*, haz. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, I-XI, Kahire 2001, III, 225; İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, haz. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992, I, 132; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1994, I, 187.

¹⁸ İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (v. 852/1449), *el-İsâbe fî temyizi's-şahâbe*, haz. Adil Ahmed Abdülmevcûd, I-VIII, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, I, 196.

Bir hicrî yıl yaklaşık 354 gün 8 saat iken, bir milâdî yıl yaklaşık 365 gün 6 saattir Buna göre her hicrî ve milâdî yıl arasında yaklaşık 11 günlük fark bulunmaktadır.¹⁹

Cahiliye devri Arap Yarımadası'nda kamerî ayların şemsî aylardaki mevsimlerle denk ilerleyebilmesi için nesî uygulaması yürürlükteydi. Nesî'nin nasıl uygulandığına dair farklı rivâyetler ve görüşler bulunmaktadır.²⁰ Muhammed Hamidullah *İslâm Peygamberi* adlı eserinde uzun tahliller sonucu nesî'nin farklı periyotlarla bir, iki veya üç yılda bir olmak üzere her 30 yılda toplam 11 ay eklenecek şekilde uygulandığı görüşüne varmıştır.²¹

Hiz. Peygamber (sav), nesî uygulamasını (sav) hicretin 10. yılında 9 zilhicce cuma günü îrad ettiği Veda Hutbesi'nde yürürlükten kaldırdığını ilan etmiştir. Bu tarih 6 Mart 632 gününe denk gelmektedir.²² Bu tarih kaynaklarımızda hicrî 55 yılında vefat ettiği bildirilen²³ Erkam'ın (r.a) vefatından 45 yıl ($55-10=45$) öncesine denk geliyor. Buna göre 83 veya 85 yaşında vefat eden Erkam'ın (r.a) veda haccı günü hicrî olarak 38 ($83-45=38$) veya 40 ($85-45=40$) yaşlarında olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

Nesî uygulamasının ilga edildiği milâdî 632 yılından geriye doğru hesap yaparken, nesî uygulaması dolayısıyla şemsî ve kamerî takvimler denkleştirilerek hesaplandığından Erkam'ın (r.a) milâdî olarak 594 ($632-38=594$) veya 592 ($632-40=592$) yılında doğduğu sonucuna ulaşmış oluruz. Eğer Cahiliye Araplarının yaş hesaplarını yaparken nesî'i dikkate almaksızın her 12 hicrî ayı bir yaş kabul ettiklerini varsayarsak -ki ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu konuyla ilgili bir bilgiye rastlayamadık²⁴- bu durumda 40 yıllık süre için yaklaşık 440 günlük ($40*11=440$) bir fark oluşacaktır. Bu da 1-1,5 yıl

¹⁹ Akgür, A. Necati, "Takvim", *DİA*, XXXIX, s. 487, ss. 487-490, İstanbul 2010.

²⁰ Fayda, Mustafa, "Nesî", *DİA*, XXXII, s. 578, ss.578-579, İstanbul 2006.

²¹ Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Yeni Şafak Gazetesi'nin Kültür Armağanı, Ankara 2003, II, 787.

²² Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 789.

²³ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

²⁴ Başar, Kevser, *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006; Fayda, "Nesî", s. 578; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 783-792.

arasında bir zamana tekabül eder. Bu hesaba göre ise Erkam'ın (r.a) milâdî doğum yılı 593 veya 595 yıllarına denk gelmektedir.

Önkal ve Watt'ın Erkam'ın (r.a) doğum tarihi için tespit ettikleri 594 yılı²⁵ bizim de hesaplamalarımız içerisinde mümkün olan tarihlerden biri olduğundan, tezin bundan sonraki kısmında yaşa bağlı hesaplamalarda bu tarihi esas alacağız.

2. Ataları ve Akrabaları

Erkam'ın (r.a) ataları kaynaklarımızda şöyle zikredilmektedir: Ebü'l-Erkam Abdimenâf b. Esed b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm²⁶ b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b b. Lüey.²⁷

İbn Abdülber,²⁸ İbnü'l-Esîr,²⁹ Bürri³⁰ ve Zehebî³¹ eserlerinde belirttiklerine göre, İbn Ebû Hayseme Erkam'ın (r.a) babası Ebü'l-Erkam'ın da Müslüman olduğunu söylemiştir.³² Ancak bu müelliflerin belirttiğine göre İbn Ebû Hayseme bu iddiasını destekleyecek bir delil zikretmemiştir. İbn Abdülber, İbnü'l-Esîr, Bürri ve Zehebî bu bilginin hatalı olduğu değerlendirmesinde bulunmuş ve bilindiği kadarıyla Erkam'ın (r.a) babası Ebü'l-Erkam'ın Müslüman olmadığını söylemişlerdir.

Erkam'ın (r.a) annesinin kimliği ve kabilesi hakkında kaynaklarımızda farklı rivâyetler mevcuttur. Bir rivâyete göre onun annesi,

²⁵ Önkal, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", 305; Watt, "al-Arkam", 633.

²⁶ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 223; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *el-Müntehâb min Kitâbi Zeyli'l-müzeyyel*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1939, s. 23; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 323.

²⁷ İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *el-İstî'âb*, haz. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992, I, 131.

²⁸ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

³⁰ Bürri, Muhammed b. Ebûbekir b. Abdullah b. Musa el-Ensârî et-Tilmisânî (v. 645/1247), *el-Cevheretü Fi Nesebi'n-Nebiyyi ve Ashâbihi'l-Aşerati*, haz. Muhammed et-Tûncî, I-II, Dârü'r-Rifâî, Riyad 1983, I, 89.

³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

³² İbn Ebû Hayseme'nin eserlerinde bu ifadesini tespit edemedik. İbn Ebû Hayseme hk. Ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, Abdullah, "İbn Ebû Hayseme", *DİA*, XIX, s. 434, ss. 434, İstanbul 1989.

Huzâa kabilesinden Ümeyme bt. el-Hâris³³ b. Hibâle b. Umeyr b. Ğubşân'dır.³⁴ Başka bir rivâyete göre, Sehm kabilesinden Ümeyme bt. Abdü'l-Hâris yahut Tamâdır bt. Huzeym'dir.³⁵ Başka bir rivâyete göre Huzâa kabilesinden Safiyye bt. el-Hâris b. Halid b. Umeyr b. Abşân'dır.³⁶ İbn Hacer Erkam'ın (r.a) annesinin ismi hakkında net bir kanaat belirtmemekle birlikte ilk Müslümanlardan biri olduğunu kaydetmiştir.³⁷

Zikrettiğimiz kaynaklara göre Erkam'ın (r.a) annesinin hem ismi hem kabilesiyle ilgili birçok rivâyet mevcut bulunmaktadır. Bu sebeple Erkam'ın (r.a) annesinin kimliğini tespit hususunda bir seçim yapmak zor görünmektedir. Bu konuda bir kanaat belirtebilmek için kaynaklarda Erkam'ın (r.a) anne tarafından akrabaları olan dayısı ve teyzesi ile ilgili olan rivâyetleri inceleyeceğiz.

Birçok kaynakta Erkam'ın (r.a) dayısı Nâfi'nin Huzâa kabilesinden olduğu zikredilmiştir.³⁸ Ayrıca Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*'inde Erkam'ın (r.a) teyzesi³⁹ olduğunu rivâyet ettiği Ümmü Ma'bed de (r.a) Eren'in bildirdiğine göre⁴⁰ Huzâa kabilesine mensuptur.

Ümmü Ma'bed (r.a), eviyle meşhur olan Erkam'ın (r.a) – Dârülerkam – çadırıyla meşhur olan – Haymetü Ümmü Ma'bed – teyzesidir.⁴¹ Hz. Peygamber (sav) hicret sırasında henüz Müslüman olmayan bu kadının çadırına misafir olmuştur.⁴²

Erkam'ın (r.a) teyzesi ve dayısının Huzâa'lı olması annesinin de Huzâa'lı olduğu rivâyetlerinin daha doğru olabileceğini göstermektedir.

³³ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322; İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh (v. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Guzâme el-Amrî, Dârü'l-Fikr, I-LXX, Beyrut 1995, IV, 325.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223.

³⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131.

³⁶ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

³⁷ İbn Hacer, *İsâbe fî temyizi's-şahâbe*, I, 196.

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223; Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (v. 279/892), *Ensâbü'l-eşraf*, haz. Süheyl Zekkar, I-XIII, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1996, X, 214; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXVII, 405.

³⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), *et-Târîhu'l-kebîr*, I-IX, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, VI, 214.

⁴⁰ Eren, Mehmet, "Ümmü Ma'bed", *DİA*, XLII, s. 325, ss. 325-326, İstanbul 2012.

⁴¹ Eren, "Ümmü Ma'bed", s. 325.

⁴² Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (v. 807/1405), *Mecma'u'z-zevâ'id*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, X, Kahire 1994, VIII, 278.

Dolayısıyla Erkam'ın (r.a) annesinin Huzâa kabilesinden Ümeyme bt. el-Hâris b. Hibâle b. Umeyr b. Gubşân yahut Safiyye bt. el-Hâris b. Halid b. Umeyr b. Abşân olması muhtemeldir.

Bu iki ismi rivâyet eden İbn Sa'd ve Ebû Nuaym'dan daha erken dönemde yaşamış olan İbn Sa'd'ın Ümeyme bt. el-Hâris rivâyeti tercih edilmeye daha uygun görünmektedir.

Erkam'ın (r.a) dayısı Huzâa kabilesinden Nâfi' b. Abdî'l-Hâristir. Hz. Ömer (r.a) halifeliği döneminde bu şahsı Mekke'ye memuru olarak göndermiştir.⁴³ Kendisine verilen görev sebebiyle Nâfi'nin de büyük ihtimalle Müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

3. Künyesi

Araplarda insanlara doğrudan ismiyle hitap etmek yerine künyesiyle hitap etmek yaygındı. Bazen kişiye fazilet kazandırması veya uğur getirmesi için künye verilirdi. Bazen olumsuz bir anlamın zıddı zikredilerek kişiyi güzel bir hasletle anmak isteğinden, bazen de kişinin mesleğine veya sevdiği bir şeye dair bir künye verilirdi. Herkese bir künye verilmesi Araplarda önemli bir gelenektir. Künye çoğunlukla kişinin en büyük çocuğunun adıyla verilirdi.⁴⁴

Kaynaklarımızın çoğunda Erkam'ın (r.a) künyesi Ebû Abdullah olarak geçmektedir.⁴⁵ Belâzürî'nin *Ensâb*'ında ise Erkam'ın (r.a) Müslüman olmadan önceki künyesinin Ebû Abdimenaf iken Müslüman olduktan sonra Ebû Abdurrahman olarak değiştirildiği rivâyeti bulunmaktadır.⁴⁶ Ancak bu rivâyeti Belâzürî'den başka zikredene rastlayamadık.

Erkam'ın (r.a) Abdullah veya Abdurrahman isminde bir çocuğu bulunmamasına rağmen ona, Ebû Abdullah veya Ebû Abdurrahman künyesi veya her iki künyenin birden verilmiş olması Arap geleneklerine göre mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) Ebû'l-Kâsım ve Ebû İbrâhim

⁴³ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 223; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, X, 214; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXVII, 405.

⁴⁴ Bozkurt, Nebi, "Künye", *DİA*, II, s. 75, ss. 558-559, İstanbul 1989.

⁴⁵ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 223; Taberî, *el-Müntehâb*, s. 23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

⁴⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, X, 214.

şeklinde iki künyesi vardır.⁴⁷ Hz. Osman'ın (r.a) da Ebû Amr ve Ebû Abdullah yanında Ebû Leylâ şeklinde üçüncü bir künyesi daha vardır.⁴⁸ Bu örnekler bize bir kişinin birden fazla künyeye sahip olabileceğini kanıtlamaktadır.

Erkam'ın (r.a) babası Abdimenaf'a⁴⁹ Ebû'l-Erkam diye künye verilmesinden Erkam'ın (r.a) ailenin en büyük erkek çocuğu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Dedesi Esed'in künyesi ise Ebû Cündüp'tür.⁵⁰

4. Kabilesi

Erkam'ın (r.a) mensup olduğu kabile Kureyş kabileleri içinde güçlü bir yeri olan Benî Mahzûm'dur. Bu kabilenin soyu Kureyş'in torunlarından Lüey'e dayanmaktadır.

Benî Mahzûm kabilesi, Hz. Peygamber (sav) döneminde Mekke'de siyasî ve ekonomik açıdan güçlü bir konuma sahipti. Öyle ki Arap yarımadasında Benî Mahzûm kabilesinin adı, bazen Kureyş ile eşdeğer kabul ediliyordu.⁵¹

Hz. Peygamber'in (sav) dedesi Abdülmuttalib zamanında Kureyş liderliği Benî Hâşim'de iken, onun ölümünün ardından Benî Ümeyye'den Ebû Süfyan'ın babası Harb'e geçmiş ve bi'setin ilk yıllarına denk gelen dönemde de Benî Mahzûm'dan Velîd b. Mugîre Kureyş'in liderliği pozisyonunu ele geçirmişti.⁵²

Aynı dönemde Kureyş ordusunun donatımı ve süvari komutanlığı görevi Benî Mahzûm'da idi. Nitekim süvari komutanlığını Bedir Savaşı'nda Ebû Cehil, Uhud savaşında da Hâlid b. Velîd üstlenmişti.⁵³

⁴⁷ Kavak, Fadime, "Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2, s. 115, ss. 111-149, Bursa 2013.

⁴⁸ Şahinli, Recep, *Arap Dilinde Künye* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2019, s. 69.

⁴⁹ Taberî, *el-Müntehâb*, s. 23; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

⁵⁰ İbn Sa'd, *eş-Şabâkât*, III, 223.

⁵¹ Kapar, Mehmet Ali, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", *DİA*, XXVII, s. 402, ss. 402-403, İstanbul 2010.

⁵² Kapar, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", s. 402.

⁵³ Kapar, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", s. 402.

H. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber mensup olduğu kabile olan Benî 'Adî'nin uhdesindeki sefâret görevi de Benî Mahzûm'un sorumluluğuna geçmiştir.⁵⁴ Böylece Benî Mahzûm'un Mekke'deki nüfuzu artmıştır.

H. Peygamber (sav) insanları İslâm'a davet etmeye başladığında Mekke'de sahip oldukları sosyoekonomik pozisyonu kaybetmek istemeyen Benî Mahzûm mensupları İslâm'a karşı en şiddetli tepkiyi veren kabilelerden biri olmuş, kendi içlerinden hür, mevali veya kölelerinden Müslüman olanlara baskı kurup işkence etmişlerdir. Hatta bu kabileden olan Ebû Cehil; İslâm'ı terk etmeleri için Yâsir ve Sümeyye'ye (r.a) baskı yapmış, onları İslâm'dan vaz geçiremeyince de işkence etmiş ve nihâyet bu iki Müslüman'ı öldürmüştür. Dinlerinden dönmek uğruna Ebû Cehil'in işkencesi altında can veren Yâsir ve Sümeyye İslâm'ın ilk şehitleri sayılmaktadır.⁵⁵

H. Peygamber'in (sav) kabilesi Benî Hâşim ile Benî Mahzûm kabileleri arasında geçmişe dayanan bir çekişme ve üstünlük mücadelesi vardı. Kureyş kabileleri arasındaki önemli kopuş noktalarından biri olan *Hilfû'l-mutayyebîn* ve *Hilfû'l-ahlâf* ayrışmasında Benî Hâşim *Hilfû'l-mutayyebîn* tarafını seçerken, Benî Mahzûm *Hilfû'l-ahlâf* tarafında yemin ederek karşı safta yer almıştır.⁵⁶

Bu üstünlük mücadelesini siyasi alandan dini alana da taşıyan Benî Mahzûm ileri gelenlerinden Velîd b. Mugîre ve Ebû Cehil, H. Muhammed'in (sav) başka bir kabileye mensup olmasından dolayı peygamberliğine inanmak istemediklerini açıkça ifade etmişlerdir.⁵⁷

Benî Mahzûm kabilesi içinde İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlıkta sembol haline gelmiş olan Velîd b. Mugîre, Ebû Cehil ve kardeşi 'Âs b. Vâil gibi isimler bulunmakla beraber, bu kabileden, kabilesinin yapacağı baskıları göze alıp asabiyet duygularını bir tarafa bırakarak, daha ilk dönemde Müslüman olan insanlar da çıkmıştır. Erkam b. Ebû'l-Erkam, Ebû Seleme ve

⁵⁴ Kapar, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", s. 402.

⁵⁵ Uraler, Aynur, "Sümeyye bt. Hubbât", *DİA*, XXXVIII, s. 134, ss. 134, İstanbul 2010.

⁵⁶ Algül, Hüseyin, "Hilfû'l-Mutayyebîn", *DİA*, XVIII, s. 32, ss. 32-33, İstanbul 1998.

⁵⁷ Kapar, Mehmet Ali, "Ebû Cehil", *DİA*, X, s. 117, ss. 117-118, İstanbul 1994.

hanımı Ümmü Seleme, Seleme b. Hişâm, Hişâm b. Ebû Huzeyfe ve Ayyâş b. Ebû Rebîa (r.anhum) İslâmî tebliğin Mekke döneminde Benî Mahzûm'dan İslâm'ı kabul edip Müslüman olan kişilerdir.

Benî Mahzûm'dan İlk başta düşmanlık edip de sonradan Müslüman olarak İslâm'a çok büyük hizmetleri olmuş olan Hâlid b. Velîd ve İkrime b. Ebû Cehil'i (r.a) de anmak gerekir.

5. Hanımı ve Çocukları

Erkam'ın (r.a) hanımı benî Esed kabilesinden Hind bt. Abdillâh b. el-Hâris olup bu hanımından Ümeyye ve Meryem isminde iki çocuğu olmuştur.⁵⁸ Erkam'ın (r.a) diğer çocukları Ubeydullah, Osman ve Safiyye ise cariyelerinden dünyaya gelmişlerdir.⁵⁹ Başka bir rivâyete göre ise Ubeydullah ve Osman, Abdurrahman b. Avf'ın kızı Humeyde'den dünyaya gelmişlerdir.⁶⁰ Erkam'ın rivâyetlerde adı geçen bu iki hanımı hakkında başka bir bilgiye ulaşamadık.

Erkam'ın (r.a) soyu, Ebû 'Amr künyesine sahip olan⁶¹ oğlu Osman üzerinden devam etmiş olup ondan yirmi küsur torunu olmuştur. Osman'ın soyundan olanların bir kısmı Şam'a yerleşip hayatlarını orada sürdürmüşlerdir.⁶² Ubeydullah ise Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülâziz devrine kadar yaşamış, Şam'da asker olarak katıldığı bir savaş sırasında şehit olmuştur. Ubeydullah'ın soyunun devam etmediği rivâyet edilmiştir.⁶³

6. Müslüman Oluşu

Kaynaklarda Erkam'ın (r.a) kaç yaşında Müslüman olduğuna dair bir bilgi verilmezken, Önkâl, Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın (r.a) 17-18 yaşlarında iken

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, X, 214.

⁶⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (v. 654/1256), *Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd., Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, I-XXIII, Şam 1434/2013, VII, 339; Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (v. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût ve Türkî Mustafâ, Dârü lhyâi't-Türâs, I-XXIX, Beyrut 1420/2000, VIII, 235.

⁶¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* VII, 339.

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223.

⁶³ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VII, 340.

Müslüman olduğunu tespit ettiğini söylemiştir.⁶⁴ Erkam'ın (r.a) gerçekte kaç yaşında Müslüman olduğunu tespit edebilmemiz için öncelikle Erkam'ın (r.a) doğum yılına ve ne zaman Müslüman olduğuna bakmalıyız. Ardından fetret-i vahyi de dikkate alarak Hz. Peygamber'in (sav) gizli davete ne zaman başladığını belirlemeliyiz.

Hz. Peygamber'e (sav) indirilen ilk vahiy ile ikinci vahiy arasında geçen fetret-i vahiy süresinin ne kadar devam ettiği hakkında kaynaklarımızda aktarılan rivâyetler bunun 15 gün ile 3 yıl arasında değiştiğini bildirmektedir.⁶⁵ Recep Eren'in hazırladığı *Kur'ân-ı Kerim'de Vahiy Kavramı* adlı bitirme tezinde belirttiğine göre olayların seyri dikkate alındığında, bu sürenin 1-2 aydan daha çok olmaması gerekir. İki-üç yıl gibi uzun süre olduğunu söyleyenler "gizli davet" süresi ile "fetret-i vahyi" ayıramamış olmalıdır.⁶⁶

Biz Erkam'ın (r.a) milâdî doğum tarihini yaklaşık 594 olarak tespit etmiştik. Bu doğum tarihiyle beraber Hz. Peygamber'e (sav) ilk vahyin geliş yılını 610, fetret-i vahiy süresinin yukarıdaki görüşü esas alarak bir - iki ay ve Erkam'ın (r.a) ilk Müslümanlardan -7. veya 12.- olduğunu dikkate alarak hesap yaptığımız zaman onun bi'setin 1. yılında yaklaşık 16 yaşında iken Müslüman olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

Kaynaklarda anlatıldığına göre Hz. Muhammed'in (sav) peygamberlik davetinden haberdar olan Erkam (r.a), Osman b. Maz'ûn, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Abdurrahman b. Avf ve Ebû Seleme b. Abdü'l-Esed (r.anhum) ile birlikte Hz. Peygamberin (sav) huzuruna vardılar. Hz. Peygamber (sav) onları İslâm'a davet edip Kur'ân okudu. Onlar da Müslüman oldular.⁶⁷

Erkam (r.a) ve beraberindekilerin Hz. Peygamber'in (sav) tebliğine bu kadar hızlı icabet etmiş olmalarında, şüphesiz Hz. Peygamber'in (sav) Mekke

⁶⁴ Önkal, "Erkam b. Ebû'l-Erkam", 305.

⁶⁵ Eren, Recep, *Kur'ân-ı Kerim'de Vahiy Kavramı* (Yayımlanmamış III. Dönem Bitirme Tezi), T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon-Akçaabat-Darıca Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon 2006, s. 65.

⁶⁶ Eren, *Kur'ân-ı Kerim'de Vahiy Kavramı*, s. 65.

⁶⁷ Teymî, Ebû'l-Kâsim Kivâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (v. 535/1141), *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, thk. Dr. Kerem b. Hilmî b. Ferhat b. Ahmed, Dârü'r-Râye, Riyad 1999, s. 37; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXX, 46; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, XI, 148.

toplumunda güvenilir ve saygın bir kişilik olarak temayüz etmiş olmasının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu insanların İslâm davetini bu kadar çabuk kabul etmeleri, onların hakkı kabul etmedeki istek ve samimiyetlerini de bize göstermektedir.

Erkam'ın (r.a) Sâbikûn'dan (İslâm'a ilk girenler) ve ilk hicret edenlerden olduğu söylenmiştir.⁶⁸ Zehebî ilk Müslüman olanların adlarını sayarken 12. sırada Erkam'ı (r.a) zikretmiş,⁶⁹ İbn Hacer Erkam'ın (r.a) 10 kişiden sonra Müslüman olduğunu kaydetmiştir.⁷⁰ Erkam'ın (r.a) oğlu Osman'dan gelen bir rivâyette ise Erkam'ın (r.a) Müslüman olan yedinci kişi olduğu söylenmiştir.⁷¹ Rivâyetlerin tamamı Erkam'ın (r.a) ilk Müslümanlardan olduğunu destekler mahiyettedir. Sayılardaki farklılığın sebebi İslâm'ı birlikte kabul ettiği arkadaşları dikkate alındığında onlardan ilki kabul edilince yedinci sonuncusu kabul edilince 12. sıraya denk gelmesiyle ilgili olmalıdır. Her halükârda Erkam (r.a) ilk Müslümanlardandır.

7. İslâm'a Hizmetleri

Erkam (r.a) Müslüman olduktan bir süre sonra evini İslâm davetinin hizmetine açmış, böylece Dârülerkam gizli davetin sembolü haline gelmiştir. Erkam (r.a) Hicretten sonra Hz. Peygamber (sav) ile tüm savaşımlara birlikte katılmış, İslâm sancağının altında bir asker olarak bulunmuştur.

Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) yaşadığı dönemde Arap Yarımadası'nda çok az insanın sahip olduğu okuma yazma bilgisine sahipti. Bu özelliği ve Hz. Peygamber'in (sav) güvenini kazanmış olması sebebiyle kendisine kâtiplik vazifesi verilmiştir.

Bazı kaynaklarda kabile ismi zikredilmeden Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) vahiy kâtipleri içinde sayıldığı⁷² ve zekât memurluğu yaptığı⁷³

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

⁶⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I, 144.

⁷⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 144.

⁷¹ Taberî, *el-Müntehâb*, s. 23.

⁷² İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (v. 774/1373), *el-Fuşûl fî sîreti'r-Resûl*, thk. Muhammed el-İd el-Hatrâvî, Müessetü Ulûmu'l-Kur'an, Şam h. 1400, s. 255.

kaydedilmiştir. Bizim ulaşabildiğimiz bilgiler ve âlimlerin değerlendirmelerine göre zekât memurluğu yapan Erkam Benî Zühre kabilesine mensup Erkam olmalıdır. Vahiy katipliği yapan Erkam isminde bir sahâbîyi ise tespit edemedik. Bu konudaki tartışma ve değerlendirmeleri tezimizin son kısmında ortaya koymaya çalıştık.

7.a. Dârülerkam

“Dâr” kelimesi Arapça’da “ev, ülke, yurt, şehir” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁴ Dârülerkam terkinde bu anlamlardan ev manası tercih edilmiştir. Böylece Dârülerkam ile “Erkam’ın evi” anlamı kastedilmiş olur. Erkam’ın evi İslâm tarihindeki önemi sebebiyle dilimizde de Dârülerkam adıyla meşhur olmuştur.

Dârülerkam İslâm tarihindeki ilk gizli ibadet ve tebliğ yeri ve ilk Müslümanların bir bakıma medresesi olmuştur. Erkam (r.a) evini Hz. Peygamber’in (sav), Müslümanların ve dolayısıyla İslâm’ın hizmetine sunmuştur. Bu vesileyle Dârülerkam’a Dârüislâm da denilmiştir.⁷⁵

Hz. Peygamber’in (sav) Dârülerkam’da tebliğ ve irşad faaliyetine başlaması ilk Müslümanların İslâm’ı kabul tarihlerinde bir dönüm noktası kabul edilmiş, sahâbîlerin Müslüman oluşları, Hz. Peygamber’in (sav) Dârülerkam’a girişinden önce veya sonra diye tarihlendirilmiştir.⁷⁶

Hz. Peygamber’in (sav) Dârülerkam’daki gizli tebliğ sürecinin ne zaman başladığı ve bu sürecin ne kadar devam ettiği hakkında kaynaklarımızda net bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Hz. Ömer’in (r.a) Dârülerkam’da Müslüman olmasıyla beraber tebliğ faaliyetlerinin açıktan

⁷³ Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (v. 307/919), *el-Müsneid*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, Dârü'l-me'mûni li't-türâs, Şam 1984, V, 113; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Misrî (v. 321/933), *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, I-V, Beyrut 1994, III, 282; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdü'l-Mecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiye, I-XXV, Kahire 1994, XI, 379; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, I-XI, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 50.

⁷⁴ Çelik, İbrahim, “Dâr”, *DÎA*, VIII, s. 482, ss. 482, İstanbul 1993.

⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 224.

⁷⁶ Köksal, “Dârülerkam”, 521.

yapılmaya başlandığı bildirilmiştir.⁷⁷ Böylece Dârülerkam fonksiyonunu tamamlamış, Müslümanların gizli bir toplantı yerine ihtiyacı kalmamıştır.

Hiz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki gizli tebliğ sürecine ne zaman başladığını ve buradan ayrılıp açık daveti ne zaman başlattığını, Hiz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber Müslümanların sayısının kaç olduğunu tespit edebilmek, kaynaklardaki farklı rivâyetlerin çokluğu sebebiyle güç görünmektedir.

Mustafa Asım Köksal *Erkam'ın Evi* adlı makalesinde bu konuyu enine-boyuna tartışmıştır. Bu makaleden edindiğimiz bilgiye göre hicrî 10. Asırda yaşamış tarihçilerden Diyarbekrî (v. 990/1582), Hiz. Peygamber'in (sav) müşrikler tarafından yapılan baskı ve işkenceler artırıldığı zaman tebliğ faaliyetlerini Dârülerkam'da yürütmeye karar verdiği kanaatindedir. Dolayısıyla Diyarbekrî, Hiz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'a bi'setin dördüncü yılından itibaren başlayan mücadele devri içinde girdiğini söylemiş olmaktadır.⁷⁸

Nureddin Halebî de (v. 1044/1635) Diyarbekrî ile aynı kanaati paylaşırken konuyu somut bir örnekle delillendirmek istemiştir. Rivâyete göre sahâbîlerin ibadetlerini müşriklerden gizli yaptıkları İslâm'ın ilk döneminde Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a) Hiz. Peygamber'in (sav) ashabından birkaç kişiyle birlikte Mekke'deki bir vadide namaz kılıyordu. Bu sırada müşriklerden bir grup gelip Sa'd ve beraberindeki sahâbîlere (r.anhum) sataşıp hakaretler savurdu. Ortaya çıkan tartışma neticesinde Sa'd (r.a) yerde bulduğu bir deve kemiğini hasmının başına vurdu.⁷⁹ Halebî, İslâm adına dökülen ilk kan hadisesi olarak bilinen bu olay üzerine, Hiz. Peygamber'in (sav) ve Müslümanların tebliğ ve toplantı faaliyetlerine Dârülerkam'da devam ettiklerini ileri sürerek Diyarbekrî'nin görüşünü desteklemiştir.⁸⁰ Ancak Köksal verilen örneğe rağmen bu görüşü kabul etmemektedir. Çünkü Köksal'ın

⁷⁷ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 224; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, I, 323; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

⁷⁸ Köksal, "Erkam'ın Evi", 4-5.

⁷⁹ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Dârü'l-Me'ârif, Kahire ts., II, 318; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 62; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 439.

⁸⁰ Köksal, "Erkam'ın Evi", 5.

belirttiğine göre Sa'd (r.a) ile beraber namaz kılan grup içinde Dârülerkam süreci başladıktan sonra Müslüman olan Ammar b. Yâsir (r.a) de vardır.⁸¹ Buna göre Sa'd (r.a) ve beraberindekilerin yaşadığı olay Hz. Peygamber (sav) Dârülerkam'a girmeden önce yaşanmış olamaz.

Köksal tüm delillerini ortaya koyduktan sonra Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ sürecine bi'setin ilk yılında hatta ilk aylarında başlamış olduğu kanaatini ifade eder.⁸² Nitekim İbn Sa'd da Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'ın evvelinde bu eve girdiğini belirtir.⁸³ Ancak aynı makale dizisinin ikinci bölümünde Köksal, Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ sürecine başlamasından önce ve Dârülerkam'daki tebliğ sürecinde İslâm'ı kabul edip Müslüman olanların bir listesini açıklamıştır.⁸⁴ Bu listeye göre Dârülerkam'daki tebliğ süreci başlamadan önce Müslüman olanların sayısı 54'ü bulmuştur. Kaynaklarda ilk Müslümanlardan olduğu zikredilen Erkam'ın (r.a) en fazla 12. sırada Müslüman olduğu rivâyetini⁸⁵ göz önüne aldığımız zaman, Erkam'ın (r.a) Müslüman oluşuyla Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'a girmesi arasında en az 42 kişinin daha İslâm'ı kabul ettiğini görmüş oluruz. Bu durumda Köksal, kendi çıkardığı listeye Erkam'ın (r.a) Müslüman olmasından hemen sonra Dârülerkam'daki tebliğ sürecine başlandığı iddiasını geçersiz hale getirmiş gibi görünmektedir.

Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ sürecine ne zaman başladığını kesin olarak tespit etmenin güç olduğunu kabul etmekle birlikte, O'nun (sav) Dârülerkam'da tebliğe başlamasının, en azından Erkam'ın (r.a) Müslüman olmasının hemen akabinde gerçekleşmediğini söylememiz mümkün görünmektedir. Zira Köksal'ın açıkladığı listeye göre Erkam'ın (r.a) Müslüman olmasının ardından Dârülerkam süreci başlayana kadar Müslüman olan 42 kişi daha vardır. Mevcut şartlar göz önünde

⁸¹ Köksal, "Erkam'ın Evi", 5. Biz ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu bilgiyi destekleyici bir rivâyete ulaşamadık.

⁸² Köksal, "Erkam'ın Evi", 5.

⁸³ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, III, 224.

⁸⁴ Köksal, "Erkam'ın Evi II", 29.

⁸⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I, 144.

bulundurulduğu zaman bu insanların Müslüman olması için de makul bir süre geçmiş olması gerektiği anlaşılır.

Dârülerkam'daki tebliğ sürecinin ne zaman başladığı ve bu sürecin ne kadar devam ettiği konusunda kesin çizgilerin çizilmesinin mümkün olmadığını kabul etmekle birlikte, Muhammed Emin Yıldırım'ın, tebliğ ve daveti bölümlere ayırarak verdiği tahminlerinin, yaklaşık olarak daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Yıldırım'a göre davet üç önemli döneme ayrılmaktadır:

1. Dönem: Özel davet, gizli örgütlenme. Bu dönem yaklaşık üç yıl sürmüştür. Dârülerkam'daki tebliğ başlamadan önceki süreçtir.
2. Dönem: Dârülerkam süreci olarak adlandırabileceğimiz bu dönemin özelliği davetin genel, örgütlenmenin gizli olmasıdır. Bu dönem bi'setin 3. yılında başlamış, yaklaşık 6. yılına kadar devam etmiştir.
3. Dönem: Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber Dârülerkam süreci tamamlanmış, davet ve örgütlenme açıktan yapılmaya başlanmıştır. Bu süreç Mekke döneminin sonuna kadar devam etmiştir.⁸⁶

Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki tebliğ çalışmalarına yaklaşık olarak bi'setin üçüncü yılında başladığını kabul ettikten sonra, Hz. Ömer'in (r.a) ne zaman Müslüman olduğunu tespit ederek buradaki tebliğ ve davet çalışmalarının ne kadar sürdüğünü ve buradan ne zaman çıkıldığını da tahmin edebiliriz.

Çağdaş araştırmacılardan Mustafa Fayda Hz. Ömer'in (r.a) bi'setin 6. yılında Müslüman olduğunu belirtmiştir.⁸⁷ Bu durumda Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'daki faaliyetleri Yıldırımın da belirttiği gibi yaklaşık üç yıl sürmüş olmalıdır.

İbn Sa'd, Ebû Nuaym ve İbnü'l-Esîr Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olan 40. Kişi olduğunu rivâyet etmişlerdir.⁸⁸ Ancak bi'setin 6. yılında Müslüman olduğu rivâyet edilen Hz. Ömer'den (r.a) önce 615 ve 616 yıllarında sadece Habeşistan'a hicret eden Müslümanların sayısının toplamda 108-109 kişiyi

⁸⁶ Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli*, s. 45.

⁸⁷ Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, XXXIV, s. 44, ss. 44-51, İstanbul 2007.

⁸⁸ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 224; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 323; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

bulduğu rivâyetlerine⁸⁹ baktığımız zaman Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasından önce mezkur sayıdaki kişiden fazla insanın Dârülerkam öncesi ve sırasındaki gizli davet döneminde Müslüman olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca Köksal Hz. Ömer'den (r.a) önce Müslüman olanların isimlerini liste halinde açıklamıştır. Bu listeye göre 54 kişi Hz. Peygamber (sav) Dârülerkam'daki tebliğ sürecine başlamadan önce ve 74 kişi de Dârülerkam süreci sırasında Müslüman olmuştur. Bu listeye göre Hz. Ömer (r.a) İslâm'ı kabul eden 129. kişidir.⁹⁰ Biz hem Hz. Ömer'in (r.a) 129. Müslüman hem de Habeşistan'a hicret edenlerin sayısının 108-109 kişi civarında olduğunu kabul edersek Hz. Ömer (r.a) Müslüman olduğunda Mekke'de kalan Müslümanların sayısının 20 civarında olduğu sonucuna ulaşmış oluruz. Ancak Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber Mekke'de başlayan açık davet döneminde yaşanan gelişmeler, bizi bu sayının daha fazla olması gerektiği kanaatine ulaştırmaktadır. Tüm bunları dikkate aldığımızda Hz. Ömer'in (r.a) 40. Müslüman olduğu bilgisinin farklı bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz.

40 sayısı İslâm kültüründe bir tamlik ve olgunluk ifadesi olarak kullanılmaktadır.⁹¹ Nitekim 40 sayısı Kur'ân'da iki yerde Hz. Musa'nın (a.s) Tûr'da vahiy almak için geçirdiği süre,⁹² bir yerde İsrailoğulları'nın Allah'a (c.c) ve peygambere itaat etmemeleri sonucu Tih Çölü'nde ceza olarak kalmaları gereken süre⁹³ ve bir yerde de insanın olgunlaşma yaşı olarak geçmektedir.⁹⁴ Hadislerde ise Pala'nın tespitine göre 18 farklı rivâyette 40 sayısı kullanılmıştır.⁹⁵ Peygamberliğin Hz. Muhammed'e (sav) 40 yaşında gelmiş olmasını, bazı tarikatlarda nefis tezkiyesi için belirlenen inziva süresinin 40 gün olmasını,⁹⁶ erba'ın adıyla derlenen 40 hadis eserlerini ve daha da artırılabilir bir çok örneği⁹⁷ göz önünde bulundurduğumuz zaman 40 sayısının İslâm kültüründe önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁹ Önkal, Ahmet, "Hicret", *DİA*, XVII, s. 459, ss. 458-462, İstanbul 1998.

⁹⁰ Köksal, "Erkam'ın Evi II", 29.

⁹¹ Pala, İskender, "Kırk", *DİA*, XXV, s. 466, ss. 466-467, Ankara 2002.

⁹² el-Bakara 2/51; el-A'râf 7/142.

⁹³ el-Mâide 5/26.

⁹⁴ el-Ahkâf 46/15.

⁹⁵ Pala, "Kırk", s. 466.

⁹⁶ Eraydın, Selçuk, "Çile", *DİA*, XIII, s. 315, ss. 315-316, İstanbul 1993.

⁹⁷ Diğer örnekler için bk. Pala, "Kırk", s. 466, 467.

H. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber Müslüman cemaatinin toplum içinde davalarını açıkça tebliğ edebilecekleri olgunluğa ulaşmış olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz bu durum H. Ömer'in (r.a) kişiliği, mensup olduğu Benî 'Adî kabilesinin özellikle İslâm'a muhalif kabileler karşısındaki durumu, annesinin Benî Mahzûm kabilesine mensup olması dolayısıyla H. Ömer'in (r.a) Benî Mahzûm'luların yeğeni sayılması⁹⁸ ve onun Mekke toplumunda sahip olduğu sosyal ve siyasi pozisyonunun etkisi olduğu kadar, İslâm cemaatinin o güne kadar ulaşmış olduğu toplumsal seviyenin de etkisi vardır. Bu açıdan baktığımızda H. Ömer (r.a) peygamberin 40. yaşına, çilenin 40. gününe, erba'în-i nebeviyyenin 40. hadisine benzetilebilecek şekilde, önemli bir pozisyonda Müslüman olduğundan kaynaklarda 40. Müslüman olarak zikredilmişti dememiz mümkün görünmektedir. Kısacası H. Ömer (r.a) kaynaklarımızda sayısal yönden değil, fakat manevi yönden Müslüman olanların 40.'sı olarak zikredilmiştir diyebiliriz.

H. Peygamber'in (sav) gizli tebliğin merkezi olarak Erkam'ın (r.a) evini seçmesinde birden fazla etken bulunmaktadır. Bunların başında bu evin, tebliğ faaliyetlerinin istenmeyen kişilere hissettirilmeden yürütülmeye uygun bir yerde olması gelmektedir.

Erkam'ın (r.a) evi Mescid-i Harâm'ın yakınında bulunan Safa tepesinin hemen yanındaydı.⁹⁹ Bu durum evin Harem'i ziyarete gelenlerin yoğun olarak kullandığı mes'â alanının içinde olması anlamına gelmektedir. Böylece evin önü sürekli Arap Yarımadası'nın dört bir yanından gelen ziyaretçilerle dolup taşıdığından burada yaşanan hareketlilik Mekkeliler için sıradan bir durum haline gelmişti. İşte bu kalabalık ve hareketli mekân Müslümanların bu eve girip çıktıkları sırada kendileri için en büyük tehlike sayılan Dârünnedve ehli tarafından fark edilmemelerini ve faaliyetlerini bu evde gizlice yürütmeye devam edebilmelerini sağlamıştır.¹⁰⁰

⁹⁸ Fayda, "Ömer", s. 44.

⁹⁹ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 224; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, X, 214; Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân (v. 317/929), *Mu'cemü's-şahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekenî, I-V, Mektebetü Dârü'l-Beyân, Kuveyt 2000, I, 164; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

¹⁰⁰ el-Mübârekfûrî, Safiyyu'r-Rahmân (v. 1427/2006), *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Dârü İbn Haldûn, İskenderiye t.y., s. 70.

Dârülerkam'ın Safa Tepesi'nin yanında olmasının diğer önemli bir katkısı da, Hz. Peygamber (sav) ve Müslümanlar bu evde namaz kıldıklarında hem o zamanki kible olan Mescid-i Aksâ'ya hem de Hz. Peygamber'in gönlündeki kible olan¹⁰¹ Mescid-i Harâm'a aynı anda yönelmelerini sağlamış olmasıdır.

Erkam'ın (r.a) kabilesi Benî Mahzûm, İslâm Peygamberinin içinden çıktığı Benî Hâşim'in siyasi rakiplerinden biriydi.¹⁰² Öyle ki, Ebû Cehil, kardeşi 'Âs b. Hişâm ve Velîd b. Mugîre gibi İslâm'ın yayılmasına en şiddetli karşı çıkan bazı kişiler bu kabileye mensuptur. Bu da Müslüman olduğu ilk sıralarda bunu müşriklerden gizleyen Erkam'dan (r.a) şüphe duyulması ihtimalini azaltmıştır. Onun Müslüman olduğu duyulsa bile Benî Mahzûm'a mensup olması sebebiyle, Müslümanların gizli faaliyetlerine ev sahipliği yapabileceği, kabilesinden korkup çekineceği için insanlar için uzak bir ihtimal sayılırdı.

Çağdaş araştırmacılardan Dr. Ali Muhammed Sallâbî *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserinde ve Muhammed Emin Yıldırım *Nebevî Eğitim Modeli Dârülerkam Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi* adlı kitabında gizli davet merkezi olarak niçin Erkam'ın (r.a) evinin tercih edildiği üzerinde değerlendirmelerini madde madde yazmışlardır.¹⁰³

Erkam (r.a) ölüm döşeğindeyken evini oğluna vakıf olarak bırakmış ve vasiyetini yazılı hale getirmiştir. Bu vasiyeti bizzat okuduğunu söyleyen İbn Sa'd vasiyeti şöyle aktarmıştır:¹⁰⁴

“Bismillahirrahmanirrahim, Bu, Erkam'ın Safa'dan biraz ilerideki evi hakkında ahit ve vasiyetidir ki: Onun arsası, Harem-i Şerif'ten ma'dûd bulunduğundan, ev de Harem'leşmiş, dokunulmazlaşmıştır. Satılmaz ve

¹⁰¹ el-Bakara 2/144.

¹⁰² Kapar, “Mahzûm (Benî Mahzûm)”, 402.

¹⁰³ Sallâbî, Muhammed Ali, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Durûsün ve İberun fî Terbiyeti'l-Ümmeti ve Binâi'd-Devleti*, I-X, y.y. 2000, III, 139; Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli*, s. 60-64.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 224.

tevârüs olunamaz. Hişam b. As ve Hişam b. As'ın azatlı kölesi filan kişi buna şahittir.”¹⁰⁵

Bu ev, Abbâsî halifesi Ebû Cafer el-Mansûr onu Erkam'ın (r.a) torunu Abdullah b. Osman'dan zorla satın alıncaya kadar Erkam'ın (r.a) çocukları tarafından kullanılmış, kiraya verilmiş ve istifade edilmiştir.¹⁰⁶ Artık Cafer'e ait olan evi daha sonra halife Mehdî iktâ' olarak Harun Reşit'in annesi Hayzurân'a vermiştir. Bu sebeple asırlar boyunca bu ev Dâr-ı Hayzurân olarak anılmıştır.¹⁰⁷

Tarih boyunca birçok defa tamir edilen Dârülerkam'ı Sultan III. Murat mescid olarak yenilemiştir.¹⁰⁸ Meşhur İslâm Tarihçisi Muhammed Hamidullah *İslâm Peygamberi* adlı eserinde 1946 yılında bu evi ziyaret ettiği sırada kapısında “Dâr-ı Hayzurân” yazdığını bildirmiştir. Hamidullah'ın belirttiğine göre Suud ailesi Hicaz'a hâkim olduklarında, Dârülerkam'ı restore edip burayı okul haline getirmişlerdir.¹⁰⁹

Hacı ve umrecilerin sayısı her yıl gitgide artmaya devam ettiğinden Harem sınırları 1955-1976 yılları arasında genişletilmiştir. Bu genişletme çalışmasında Safa ve Merve tepeleri arasındaki sa'y alanı olan mes'â da harem sınırlarına katılmıştır.¹¹⁰ Bu sırada Safa tepesi bitişiğindeki Dârülerkam da harem sınırlarına katılmış olduğundan yıkılmıştır.¹¹¹

7.b. Kâtiplik Vazifesi

Zehebî'nin Kureyş'in akli ve zekasıyla temayüz etmiş kişilerinden biri olduğunu kaydettiği¹¹² Erkam (r.a) Hz. Peygamber'in (sav) kâtipliğini yapmıştır.

¹⁰⁵ Tercüme için Mustafa Asım Köksal'ın makalesinden istifade edilmiştir. Bk. Köksal, “Erkam'ın Evi”, 7.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, III, 224.

¹⁰⁷ Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, I, 164; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

¹⁰⁸ Köksal, “Dârülerkam”, 521.

¹⁰⁹ Köksal, “Dârülerkam”, 521; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99.

¹¹⁰ Bozkurt, Nebi – Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mescid-i Harâm”, *DİA*, XXIX, s. 274-275, ss. 273-277, Ankara 2004.

¹¹¹ Köksal, “Dârülerkam”, 521; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99.

¹¹² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

Bazı alimler Hz. Peygamber'in (sav) kâtiplik vazifesi verdiği kişileri sayarken vahiy kâtipliği veya diğer kâtiplik işlemlerini yapıp yapmayanları ayırmadan birlikte saymışlar, bunların arasında Erkam'ı (r.a) da zikretmişlerdir.¹¹³

Erkam'ın (r.a) vahiy kâtipliği yaptığına dair bir rivâyete ulaşamadık. Yaptığı kâtiplik vazifesi resmi işlemlerle sınırlı kalmıştır. Nitekim Elçin Memmedzade *Vahiy Kâtipliği ve Hz. Peygamber'in Vahiy Kâtipleri* adlı yüksek lisans tezinde Erkam b. Ebü'l-Erkam'ı (r.a) kâtiplik yapıp da vahiy yazmayanların arasında saymıştır.¹¹⁴ Erkam'ın (r.a) kâtiplik yaptığı konusuyla ilgili kaynaklarımızda üç rivâyet söz konusu edilmiştir.

Rivâyetlerin ilkini İbn Sa'd *Tabakât*'ında "kâlû (dediler ki)" diyerek, bir senet zinciri belirtmeden şöyle aktarmıştır: "Hz. Peygamber (sav) Abdiyağûs b. Va'le el-Hârisî ve kavminden ona tabi olanlar için Müslüman oldukları, namazlarını kılıp zekâtlarını verdikleri, ganimet olarak elde ettiklerinin beşte birini Hz. Peygamber'e (sav) verdikleri (onda biri veya daha azı değil) takdirde arazi ve eşyalarının (yani hurma bahçelerinin) kendilerinde kalabileceğine dair zabıt tutturdu. Zaptı Erkam b. Ebü'l-Erkam el-Mahzûmî yazdı."¹¹⁵

Yine İbn Sa'd'ın bir senet zinciri zikretmeden aktardığı ikinci rivâyet şöyledir: "Allah'ın (c.c) elçisi (sav) 'Âsım b. el-Hâris el-Hârisî'ye Rakis vadisinde Necme denilen mevkinin kendisine verileceğini ve bir başkasının orayı elinden alamayacağını yazmıştır. Zaptı Erkam tutmuştur."¹¹⁶

Konuyla ilgili üçüncü rivâyeti ise İbn Asâkir *Târîhu Medîneti Dımaşk'ında* ve İbn Kesîr *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinde bize aktarmıştır. İbn Asâkir'in Ebu Cafer, Ahmed b. Muhammed b. Abdülaziz en-Nakîb el-Mekkî,

¹¹³ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (v. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luğât*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut t.y., I, 29; İbn Kesîr, *el-Fuşûl fî sîreti'r-Resûl*, s. 255; İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf (v. 874/1470), *Mevridü'l-lefâfe fî men veliye's-salâtana ve'l-hilâfe*, thk. Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed, Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, I-II, Kahire 1997, I, 37.

¹¹⁴ Memmedzade, Elçin, *Vahiy Kâtipliği ve Hz. Peygamber'in Vahiy Kâtipleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999, s. 73.

¹¹⁵ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 231.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 269.

Ebû Ali el-Hasan b. Abdurrahman eş-Şâfiî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. İbrahim b. Firâs, Ebû Cafer Muhammed b. İbrahim ed-Deybilî, Ebû Yunus Muhammed b. Ahmed b. Yunus el-Medîni, Atîk b. Yakup et-Tebrîzî, Abdûlmelik b. Ebûbekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, babası, dedesi Amr b. Hazm senediyle aktardığı rivâyet şöyledir: “Hz. Peygamber (sav) bu arazileri o kavme tahsis etmiştir. Bu mektup Muhammed'den (sav) Azîm b. el-Hâris el-Muhâribî'ye gönderilmiştir. Fah mıntıkası ona verilmiştir. Bu bölgeyi bir başkası onun elinden alamaz. Bu mektubu Erkam (r.a) şöyle yazmıştır: ‘Rahman ve Rahim Allah’ın (c.c) adıyla, bu Allah’ın (c.c) elçisi Muhammed'den (sav) Azîm b. el-Hâris el-Muhâribî'ye yazılmıştır. Fah Burnu'nun tamamı – Hüzeyl'in şehrinde bir hurmalık ki oradan bir nehir de geçmektedir – ona aittir. Bir başkası bu yeri onun elinden alamaz.’ bu mektubu Erkam yazmıştır”.¹¹⁷

7.c. Katıldığı Savaşlar

Kaynaklarımızda Erkam'ın (r.a), Hz. Peygamber'in (sav) Bedir, Uhud ve Hendek dahil tüm savaşlarına katıldığı zikredilmiştir.¹¹⁸ Farklı kaynaklarda bu rivâyetleri destekleyici mahiyette Erkam'ın (r.a) Bedir Savaşı ve Katan Sefer'ine iştirak ettiğine dair bilgiler de zikredilmiştir. Vakidî, Bedir'e katılanların isimlerini zikrederken Erkam'ı (r.a) da saymış,¹¹⁹ Halife b. Hayyât ise Erkam'ın (r.a) Bedir'e şahit olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Bedir'e katılanların isimleri arasında Erkam'ın (r.a) isminin bulunmasının yanında kaynaklarımızda anlatılan Merzûbân hadisesi de Erkam'ın (r.a) Bedir'e katıldığından delillerinden biridir.

Vakidî'nin Abdü'l-Müheymin b. Abbâs b. Sehl, babası ve Ebû Üseyd (r.a) tarikiyle aktardığı rivâyete göre Üseyd'in (r.a) yanında Erkam (r.a) anıldığında o şöyle demişti: “O günün hayatımda çok özel bir yeri var!”

¹¹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 325; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (v. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü Hicr, I-XXI, b.y. 1997, VIII, 325.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 225; Taberî, *el-Müntehâb*, s. 23.

¹¹⁹ Vakidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vakîd (v. 207/823), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Martin Johns, Âlemü'l-Kütüb, I-III, Beyrut 1984, I, 155.

¹²⁰ Halife b. Hayyât, Ebû Amr (v. 240/855), *Kitâbü't-Tabakât*, thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî, Matba'atü'l-Ânî, Bağdat 1967, s. 21.

denildi ki: “Neden bahsediyorsun?” dedi ki: “Bedir günü İbn ‘Âiz el-Mahzûmî’nin Merzûbân olarak adlandırılan kılıcı elime geçti. Bu çok kıymetli bir kılıçtı. Ben Hz. Peygamber’in (sav) onu bana vermesini umuyordum. Hz. Peygamber (sav) herkesin ganimet olarak ele geçirdiğini belirlediği yere götürüp bırakmasını emretti. Ben de kılıcı götürüp diğer ganimetlerin arasına bıraktım. Hz. Peygamber (sav) kendisinden bir şey istenildiği zaman bu isteği geri çevirmezdi. Erkam b. Ebû'l-Erkam (r.a) bunu bildiğinden kılıcı ondan istedi. Hz. Peygamber (sav) de kılıcı ona verdi.”¹²¹

Aynı olayı daha özet halinde Ebû Nuaym; Ebûbekir et-Talhî, Ebû Mus'ab'a anlatılırken aynı yerde bulunup dinlediğini söyleyen Abdullah b. Sakr, Yahya b. İmran, dedesi Osman b. Erkam, babası (Erkam) senediyle şöyle aktarmıştır: “Hz. Peygamber (sav) Bedir günü şöyle söyledi: ‘Ellerinizde ganimet olarak ne varsa bana getirin.’ bunun üzerine Ebû Üseyd es-Sâidî (r.a) ‘Âiz’in kılıcı Merzûbân’ı getirdi. Erkam (r.a) o kılıcı kaldırıp dedi ki: ‘Bunu bana ver ey Allah’ın (c.c) elçisi!’ Hz. Peygamber (sav) kılıcı ona verdi.”¹²²

Katan Seferi ise Uhud savaşından sonra Müslümanları yok etmek ümidiyle toplanan müşrik Esedoğulları üzerine Hz. Peygamber’in (sav) Ebû Seleme’nin (r.a) komutanlığında tertip ettiği 150 kişilik bir seriyyedir. Bu sefere seriyyenin ulaştığı yerdeki dağa nispetle Katan Seferi denildi.¹²³ Vâkıdî ve İbn Asâkir Erkam’ın (r.a) bu sefere katıldığını bildirmişlerdir.¹²⁴

8. Ebû Talha ile Kardeşlik Bağı Kurulması

Hz. Peygamber (sav) Medine’ye hicret ettikten yaklaşık beş ay sonra muhâcir ve ensâr sahâbîlerden 45’er veya 50’şer kişi arasında kardeşlik bağı kurdu. Bu eyleme muâhât denilmektedir.¹²⁵

¹²¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, I, 104; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (v. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, I-II, Kahire 1955, I, 642; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 46; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, V, 2750.

¹²² Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 324.

¹²³ Sefer Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Önkâl, Ahmet, “Katan Seferi”, *DİA*, XXV, s. 28, ss. 28, Ankara 2002.

¹²⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, I, 341; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXV, 149.

¹²⁵ Algül, Hüseyin, “Muâhât”, *DİA*, XXX, s. 308, ss. 308-309, İstanbul 2005.

Erkam'ın (r.a) Medine'de kiminle kardeş yapıldığı konusunda iki farklı rivâyet vardır. Kaynakların çoğunda Erkam'ın (r.a) Ebû Talha Zeyd b. Sehl (r.a) ile kardeş yapıldığı söylenir.¹²⁶ Ancak Abdullah b. Üneys (r.a) ile kardeş yapıldığı rivâyetleri¹²⁷ de mevcuttur.

Genel olarak daha yakın dönem kaynaklarının rivâyetini esas almanın daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Birbirinden farklı olan iki rivâyetten birinin, olayın yaşandığı döneme daha yakın zamanda telif edilmiş olmasının dışında, bu rivayetlerde tercih edilmeye sebep olacak başka bir unsur bulunmaması sebebiyle, Erkam'ın (r.a) Ebû Talha Zeyd b. Sehl (r.a) ile kardeş yapıldığı rivâyetinin tercih edilmeye daha uygun olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

Ebû Talha Zeyd b. Sehl (r.a) Hazrec'lidir. Birinci Akabe biatına katılmıştır.¹²⁸ "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) sadaka vermedikçe asla 'iyi'ye (hayra, takvâya, Allah'ın rızasına) erişemezsiniz..."¹²⁹ âyeti nâzil olduğunda Mescid-i Nebvî'nin karşısındaki çok sevdiği Beyruhâ adlı hurma bahçesini İslâm için vakfetmeyi istemiş cömert bir sahâbîdir.¹³⁰

Ebû Talha (r.a) sahâbîler içinde sesinin gürlüğü,¹³¹ okçuluktaki yeteneği¹³² ve mezar kazıcılığı¹³³ ile maruftur. Kandemir'in bildirdiğinde göre Hz. Peygamber'in (sav) kabrini de o kazmıştır.¹³⁴ Ebû Talha'nın (r.a) Huneyn Savaşı'nda 20 düşman askerini öldürdüğü rivâyet edilmiştir.¹³⁵

¹²⁶ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, III, 225; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, X, 214; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 764; İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *ed-Dürrer fi'htişârî'l-megâzî ve's-siyer*, thk. Dr. Şavkî Dayf, Dârü'l-Maârif, Kâhire h. 1403, s. 92; Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn (v. 762/1361), *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed ve Ebû Muhammed Üsâme b. İbrahim, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, I-XII, Kahire 2001, V, 160.

¹²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VIII, 325.

¹²⁸ Kandemir, M. Yaşar, "Ebû Talha el-Ensârî", *DİA*, X, s. 236, ss. 236-237, İstanbul 1994.

¹²⁹ Âl-i İmrân, 3/92.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, haz. Şuayb el-Arnaût vd., I-XLV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, XIX, 427.

¹³¹ Kandemir, "Ebû Talha el-Ensârî", s. 236.

¹³² Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (v. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-IV, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, III, 395.

¹³³ Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 395.

¹³⁴ Kandemir, "Ebû Talha el-Ensârî", s. 236.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 266.

Bir savaşta Hz. Peygamber (sav) düşmana oklarıyla saldıran Ebû Talha'nın (r.a) arkasında durup o ok attıkça okun nereye isabet ettiğini görebilmek için ayağa kalkıyordu. Ebû Talhâ (r.a) da Hz. Peygamber (sav) ayağa kalktıkça "Göğsümle sana siper olmaya çalışıyorum ne olur ayağa kalkma!" diyordu.¹³⁶

9. Erkam'a (r.a) Medine'de Bir Ev İktâ Edilmesi

Hicrî 9. asır alimlerinden İbn Hacer, bir rivâyet silsilesi ve kaynak belirtmeden Hz. Peygamber'in (sav) Erkam'a (r.a) Medine'de bir ev iktâ ettiğini bildirmiştir.¹³⁷

İktâ devlet başkanının uygun gördüğü kişiye temellük etmeksizin faydalanması için verdiği taşınmazlar için kullanılan bir terimdir. Hz. Peygamber'in (sav) Bedir savaşından sonra Erkam'a (r.a) Merzûbân'ı verdiği rivâyetlerinde hibe ifadesi kullanılmıştır. Buna göre hibe ile iktâ arasında sahip olunan şeyin mahiyeti bakımından önemli bir fark vardır. Hibede kişi malı temellük eder, iktâda ise ondan yalnızca faydalanır, devlet başkanı uygun gördüğünde onu verdiği kişiden geri alabilir.¹³⁸

10. Hz. Ömer (r.a) Döneminde Hac Yapması

Hz. Peygamber'den (sav) sonra Müslümanların idaresi görevi Hz. Ebûbekir'e (r.a), ondan sonra da Hz. Ömer'e (r.a) verilmişti. Münir Atalar'ın bildirdiğine göre, Hz. Ebûbekir (r.a) halifeliğinin ilk yılında hac emîri olarak Hz. Ömer'i (r.a) görevlendirmiş, ertesi sene de hac emîrliğini kendisi ifa etmişti. Hz. Ömer (r.a) de vazifeye geldiği ilk yılda (h. 13) Abdurrahman b. Avf'ı hac emîri olarak tayin etmiş, sonrasında vefat edene kadar bu görevi her yıl kendisi üstlenmişti. Erkam'ın (r.a) kaç yılında hac yaptığı aşağıda zikrettiğimiz rivâyetle bildirilmemiş olmakla beraber, Hz. Ömer'in (r.a) halifeliği döneminde hac yaptığı ifade edilmiştir. Bu durumda büyük ihtimalle Erkam (r.a) hacca gittiği sene Hz. Ömer (r.a) hac emîriydi.¹³⁹

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIX, 81.

¹³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 196.

¹³⁸ Demirci, Mustafa, "İktâ", *DİA*, XXII, s. 43, ss. 43-47, İstanbul 2000.

¹³⁹ Atalar, Münir, "Emîr-i hac", *DİA*, XI, s. 131, ss. 131-133, İstanbul 1995.

Buhârî *et-Târîhu'l-kebîr* adlı eserinde Erkam'ın (r.a) hac yaptığını şöyle anlatır: “Erkam (r.a) Hz. Ömer'in (r.a) halifeliği döneminde hac yaptı. Haccı tamamladıktan sonra teyzesi Ümmü Ma'bed'in (r.a) çadırına gidip orada dinlendi.” Bunu Erkam'ın (r.a) kendisinden oğlunun torunu Yahya b. İmran b. Osman b. Erkam dinleyip rivâyet etmiştir.¹⁴⁰

Erkam'ın (r.a) teyzesi Ümmü Ma'bed Mehmet Eren'in bildirdiğine göre Hz. Osman dönemine kadar yaşamıştır.¹⁴¹ Bu durumda Erkam'ın (r.a), teyzesinin yanına gidip dinlenmiş olduğu bilgisinin, onun Hz. Ömer (r.a) döneminde hac yaptığını dair gelen rivâyeti destekleyici bir yönü olduğunu söyleyebiliriz.

11. Vefatı

Kaynaklarımızda Erkam'ın (r.a) hicrî 53 yılında 85 yaşında iken,¹⁴² hicrî 53 yılında 83 yaşında iken¹⁴³ ve hicrî 55 yılında 80 küsur yaşında iken¹⁴⁴ Medine'de vefat ettiğine dair üç farklı rivâyet mevcuttur. Erkam (r.a) vefat ettiğinde Muâviye b. Ebû Süfyân (r.a) halife, Mervan b. el-Hakem de Medine valisi idi.¹⁴⁵

İbn Hacer Erkam'ın (r.a) 53 yılında vefat ettiği rivâyetinin zayıf olduğunu söyleyip 55 yılında vefat ettiği haberinin daha doğru olduğunu değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴⁶

Kaynaklarda zikredildiğine göre Erkam (r.a) ölüm döşegindeyken, vefat ettiğinde cenazesini Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın (r.a) kıldırmasını istemişti. Ancak Sa'd (r.a) o sırada Medine'nin güneybatısında bulunan Akik vadisindeki yazlık evindeydi ve Erkam'ın (r.a) ölüm döşeginde olduğundan, cenaze namazını kendisinin kıldırmasını istediğinden habersizdi. Erkam (r.a)

¹⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 214.

¹⁴¹ Eren, “Ümmü Ma'bed”, s. 326.

¹⁴² Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

¹⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 225; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 132; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

¹⁴⁵ Kılıç, Ünal, *Mervan b.el-Hakem* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 41.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 196.

vefat edince Sa'd'ın (r.a) gelmesini beklemek için onun cenazesini bir süre kaldırmadılar.¹⁴⁷

Medine valisi Mervan bunu öğrenince "Ortada bulunmayan biri için peygamberin sahâbîsinin cenazesini mi bekletiyorsunuz?!" diyerek sitem etti ve cenaze namazını kaldırmak istedi. Ancak Erkam'ın (r.a) oğlu Ubeydullah vali Mervan'a karşı çıktı. Benî Mahzûm'dan yanında bulunanlar da Ubeydullah'ı desteklediler. Ubeydullah ve Mervan'ın tartışmaları sürerken Sa'd (r.a) çıkageldi ve cenazeyi o kaldırdı. Sonra Erkam'ın (r.a) nâşı Cennetü'l-Bağî kabristanına defnedildi.¹⁴⁸

İbn Hacer'in munkatı¹⁴⁹ bir senet olduğu değerlendirmesinde bulunduğu¹⁵⁰ ikinci bir rivâyette de Erkam'ın (r.a) Ebûbekir (r.a) ile aynı gün vefat ettiği söylenmektedir.¹⁵¹

İbn Abdülber ve Bürri, İbn Ebû Hayseme'den gelen Erkam'ın (r.a) babasının Müslüman olduğuna dair gelen rivâyet doğruysa,¹⁵² Erkam'ın (r.a) Ebûbekir (r.a) ile aynı gün öldüğüne dair gelen rivâyetlerin de Erkam (r.a) için değil, babası Ebû'l-Erkam için söylenmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmuşlardır.¹⁵³

Erkam'ın (r.a) Ebûbekir (r.a) ile aynı gün öldüğüne dair gelen rivâyetlerle ilgili alimlerin değinmediği diğer bir husus da, bu vefat eden kişinin, Benî Zühre kabilesine mensup Erkam olabileceği ihtimalidir. Çünkü ilgili rivâyetlerde Erkam'ın hangi kabileye mensup olduğu zikredilmemiştir.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, III, 225; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 132; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXXVII, 404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

¹⁴⁹ Senedin sahâbîden sonra gelen kısmında bir veya daha çok râvisi atlanarak rivayet edilen hadis anlamında terim.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 196.

¹⁵¹ İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), *Meşâhîru 'ulemâi'l-emsâr*, Dârü'l- Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1995, s. 39; Ebû Nu'aym, *Ma'rîfetü's-şâhâbe*, I, 322; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 132.

¹⁵² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187; Bürri, *el-Cevheretü*, I, 89; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

¹⁵³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 132; Bürri, *el-Cevheretü*, I, 89.

II. BÖLÜM

ERKAM B. EBÜ'L-ERKAM HAKKINDA MUHTELİF BİLGİLER

1. Hilfü'l-fudûl'a Katılıp Katılmaması Konusu

Hilfü'l-fudûl Mekke'de haksızlık yapılmasını engellemek için yapılmış olan bir iş birliği anlaşmasıydı. Yemine katılanlar bunu bir fazilet yemini olarak gördüklerinden Hilfü'l-fudûl ismini uygun görmüşlerdi.¹⁵⁴ Hicrî 5. yy. alimlerinden İbn Abdülber *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* adlı eserinde,¹⁵⁵ 7. yy. alimlerinden Bürrî *el-Cevheretü fî Nesebi'n-Nebiiyi ve Ashâbihi'l-Aşerati* adlı eserinde,¹⁵⁶ yine 7. yy. alimlerinden Sibt İbnü'l-Cevzî *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân* adlı eserinde¹⁵⁷ ve 8. yy. alimlerinden Ebü'l-Mehâsin Hüseyinî *el-İkmâl* adlı eserinde¹⁵⁸ bilgiyi aldıkları kaynağı belirtmeden ve ayrıntı vermeden Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) Hilfü'l-fudûl ehlinen olduğunu söylemişlerdir.

Bu konuda başka kaynaklarda bir bilgi bulamadık. Hicrî 5., 7. ve 8. yüzyıllarda yaşamış bu alimlerin bu konuda birincil kaynaklara başvurması zorunlu olduğundan ve bilgiyi aldıkları kaynağı zikretmemiş olmalarından dolayı bu bilginin sıhhatinin zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Muhammed Hamîdullah'ın bildirdiğine göre Hilfu'l-fudûl hicretten 33, 28 veya 18 yıl önce gerçekleşmiştir.¹⁵⁹ Biz Erkam'ın (r.a) 610'da yaklaşık 16¹⁶⁰ yaşında iken Müslüman olduğunu tespit etmiştik. Hilfu'l-fudûl ise 622'de gerçekleşen hicrete nispetle en yakın ihtimalle 18 yıl önce 604'te gerçekleşmiştir. Buna göre Hilfü'l-fudûl gerçekleştiği sırada Erkam'ın (r.a) yaşı en yakın ihtimalle 10 olacaktır. Bu yaştaki bir çocuğun kılıçla yapılacak bir kabile dayanışmasında bulunması ve onunla birlikte yemin eden diğer insanların bunu kabul etmesi ihtimali pek mümkün gözükmemektedir.

¹⁵⁴ Hamîdullah, Muhammed, "Hilfü'l-Fudûl", *DİA*, XVIII, s. 31, ss. 31-32, İstanbul 1998.

¹⁵⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131.

¹⁵⁶ Bürrî, *el-Cevheretü*, I, 89.

¹⁵⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VII, 338.

¹⁵⁸ Hüseyinî, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali (v. 765/1364), *el-İkmâl fî zikri men lehû rivâye fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-ricâl sivâ men zükire fî Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Dr. Abdülmü'tî Emin Kal'acî, Menşûratü Câmiati'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karaçi 1989, s. 20.

¹⁵⁹ Hamîdullah, "Hilfü'l-Fudûl", s. 31.

¹⁶⁰ Önkâl, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", 305.

Erkam'ın (r.a) ailesi, kendi kabilesi içinde yüksek bir nüfuza sahip olsa ve ailesi yahut kabilesi içinde kendisinin yerine bu ahitleşmeye katılacak alternatif bir kimse bulunmamış olsa yine Erkam'ın (r.a) katılması mümkün diyebilirdik. Zira tarihte hanedanın başka üyesi kalmadığı için daha çocuk yaşta tahta oturtulup sultan olan insanlar dahi olmuştur. Ancak Benî Mahzûm kabilesinde yaşı Erkam'dan (r.a) büyük olup da bu ahitleşmeye katılabilecek Velid b. Muğire gibi şahıslar vardı.

Hilfû'l-fudûl kabile dayanışmasına dayalı bir iş birliğiydi. Bu iş birliğine Hâşim, Muttalib, Esed, Zühre ve Teym kabileleri katılmış olup; Abdüddâr, Mahzûm, Cumâh, Sehm ve 'Adî kabileleri aldıkları ortak karar ile katılmadılar.¹⁶¹ Erkam (r.a) ise Benî Mahzûm kabilesine mensuptu. Bu da onun Hilfû'l-fudûl tarafında olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Kaynaklarımızda Erkam'ın (r.a) Müslüman olmadan önceki hayatıyla ilgili başka bir bilgiye ulaşamadık.

2. Şakku'l-Kamere Tanıklığı

“İnşikāk” sözlükte “bölünmek, yarılmak” anlamlarına gelmektedir. “Kamer” ise “ay” demektir. “İnşikāku'l-kamer” terkîbi de “ayın yarılması” anlamına gelmiş olur. Aynı manayı ifade için “Şakku'l-kamer” tabiri de kullanılmıştır. İnşikāku'l-kamer, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'den (sav) bir mucize istemeleri sonucu gerçekleştiği rivâyet edilen meşhur bir olaydır. Konuyla ilgili âyet¹⁶² ve rivâyetleri inceleyen alimlerin olayın mahiyeti hakkında birbirinden farklı mütâlaaları olmuştur. Buna göre alimlerin çoğu âyet ve rivâyetlerden yola çıkarak zâhirî manada ayın yarıldığını ifade etmiş, bir kısmı da İnşikāku'l-kamer'i kıyamet günü gerçekleşecek olaylardan biri olarak kabul etmişler ve zâhirî manada gerçekleşmediğini savunmuşlardır.¹⁶³

Konuyla ilgili Ebû Nuaym ve Makrîzî'nin aktardığı rivâyet şöyledir:

Ebû Nuaym'ın *Delâ'ilü'n-nübüvve* adlı eserinde Süleyman b. Ahmed, Bekr b. Sehl, Abdü'l-Ganî b. Saîd, Musa b. Abdurrahman, İbn Cüreyc, Atâ',

¹⁶¹ Apak, Adem, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s. 84.

¹⁶² el-Kamer 54/1.

¹⁶³ Bk. Çelebi, İlyas, “İnşikāku'l-kamer”, *DİA*, XXII, ss. 343-345, İstanbul 2000.

İbn Abbas ve Mukâtil, Dahhâk, İbn Abbas (r.a) senediyle rivâyet ettiğine göre İbn Abbâs (r.a) Allah Teâlâ'nın "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."¹⁶⁴ mealindeki âyeti hakkında şöyle söyledi:

"Bir gün müşrikler Hz. Peygamber'in (sav) yanına geldiler. Bunların içinde Velîd b. Mugîre, Ebû Cehil, 'Âs b. Vâil, 'Âs b. Hişâm, Esved b. Abdiyagûs, Esved b. Abdülmuttalip, Zem'a b. el-Esved, Nadr b. Hâris ve daha birçok kişi vardı. Hz. Peygamber'e (sav) dediler ki: "Eğer doğru söylüyorsan bizim için ayı iki parçaya ayır. Ayın yarısı Ebû Kubeys'in üstüne diğer yarısı da Kuaykîân'ın üstüne gelsin." Hz. Peygamber (sav) onlara dedi ki: "Bunu yaparsam iman edecek misiniz?" onlar da "evet!" dediler. O gece dolunay vardı. Hz. Peygamber (sav) ayı ikiye yarması için Allah Teâlâ'ya dua etti. Ay birden ikiye yarıldı ve yarısı Ebû Kubeys'in üstünde diğer yarısı da Kuaykîân'ın üstünde görüldü. Olay üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle seslendi: "Ey Ebû Seleme b. Abdi'l-Esed ve ey Erkam b. Ebû'l-Erkam şahit olun!"¹⁶⁵

Bu hadisede Hz. Peygamber (sav) ashabıyla birlikte müşriklerle açıkça tartışmaya girmiş ve yanındaki ashabının Müslüman oldukları da gizlenmeye çalışılmamıştır. Bu da şakku'l-kamer olayının büyük ihtimalle açık davet dönemi başladıktan sonra yani Hz. Ömer'in (r.a) bi'setin 6. yılında Müslüman olmasından ve Hz. Peygamber'in (sav) Dârülerkam'dan ayrılmasından sonra yaşanmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

3. Hakkında İndirilen Âyet

Kur'ân'daki bazı âyetlerin vahyin nâzil olduğu sırada yaşanan bir olay üzerine indiği kabul edilir. Bunun için "âyetin indirilme sebepleri" anlamında "Esbâb-ı nüzul" tabiri kullanılmıştır.¹⁶⁶ Erkam (r.a) hakkında âyet nazil

¹⁶⁴ el-Kamer 54/1.

¹⁶⁵ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk. Dr. Muhammed Ravvâs Kal'acî ve Abdülbirr Abbâs, I-II, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1986, I, 279; Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (v. 845/1442), *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-XV, Beyrut 1999, V, 23.

¹⁶⁶ Bk. Demirci, Muhsin, "Esbâb-ı nüzûl", *DİA*, XI, ss. 360-362, İstanbul 1995.

olduğuna dair haberi hicrî 7. Asırda yaşamış olan Muhibbuddin et-Taberî *er-Riyâzü'n-nağire* adlı eserinde Atâ'dan naklen şöyle rivâyet etmiştir:

“Allah Teâlâ ‘(Ey Resûlüm!) âyetlerimize inananlar sana geldiği zaman de ki: ‘Selâmun aleyküm’ (Allah’ın (c.c) selamı üzerinize olsun), sizden kim bilmeyerek bir fenalık (bir günah) işler de sonra ardından tevbe eder ve kendini düzeltirse, Rabbiniz (ona) rahmet etmeyi (acıyıp esirgemeyi) kendi üzerine yazmıştır. Çünkü O, çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.’¹⁶⁷ âyetini Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Cafer, Osman b. Maz’ûn, Ebû Ubeyde, Mus’ab b. Umeyr, Sâlim, Ebû Seleme, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Ammar ve Bilal (r.anhum) hakkında indirmiştir. Ebû'l-Ferec Esbâb-ı Nüzûl'da İbn Abbas'tan tahrir etti.”¹⁶⁸

4. Rivâyet Ettiği Hadisler

Ulaşabildiğimiz kadarıyla kaynaklarda Erkam'ın (r.a) iki hadis rivâyeti bulunduğunu tespit edebildik. Ahmet Önkâl ise DİA'da yazdığı “Erkam b. Ebû'l-Erkam” maddesinde Erkam'ın (r.a) kaynaklarda zikredilen yalnız bir hadisi olduğunu söylemiştir.¹⁶⁹ Bu iki hadis Erkam'ın (r.a) oğlu Osman vasıtasıyla muhaddislere ulaşmıştır. Hadislerin ilki şöyledir:

Ahmed b. Hanbel, İsam b. Halid, Attâf b. Halid, Yahya b. İmran, Abdullah b. Osman b. el-Erkam'ın dedesine (Erkam'a) ulaşan senet zinciriyle Erkam'ın (r.a) şöyle rivâyet ettiğini kaydetti:

“Erkam (r.a) Allah (c.c) Resûlû'nün (sav) yanına gelip selam verdi. Hz. Peygamber (sav) ona ‘Nereye gitmek istiyorsun?’ diye sordu. Erkam (r.a) -Beyt-i Makdis tarafını işaret ederek- ‘Oraya gitmek istiyorum.’ dedi. Hz. Peygamber (sav) ‘Oraya niçin gidiyorsun, bir ticaret maksadıyla mı?’ diye sordu. Erkam (r.a) ‘Hayır sadece orada namaz kılmak istiyorum.’ dedi. Hz.

¹⁶⁷ el-En'âm, 6/54.

¹⁶⁸ Muhibbuddin et-Taberî, Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbuddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (v. 694/1295), *er-Riyâzü'n-nağire fî fezâ'il (menâkıb)i'l-aşere*, nşr. Abdülmecid Tu'me Halebî, Dârü'l-Marife, Beyrut 1997, s. 38.

¹⁶⁹ Önkâl, “Erkam b. Ebû'l-Erkam”, 305.

Peygamber (sav) -eliyle önce Mekke'yi sonra Şam'ı işaret edip- 'Buradaki bir namaz diğerindeki bin namazdan hayırlıdır.' buyurdu."¹⁷⁰

Müsned'in tahrir ve şerhini yapan Şuayb el-Arnaût bu hadisi şerif için şu yorumu yapmıştır:

"Osman b. Erkam el-Mahzûmî'nin oğlu Yahya b. İmrân'ın ve onun amcası Abdullah b. Osman b. el-Erkam'ın kim oldukları bilinmediğinden ve Abdullah b. el-Âs el-Mahzûmî'nin oğlu Attâf b. Halid'in isnadı ve metni rivâyet ederken çok hata etmesinden dolayı hadisin isnadı zayıftır."¹⁷¹

Benzer bir hadis Ebû Nuaym'ın *Ma'rifetü's-sahâbe*'sinde Ebû Bahr Muhammed b. Hasan, İsmail b. İshak el-Kâdî, Ebû Mus'ab ez-Zührî, Yahya b. 'İmran b. Osman b. el-Erkam, amcası Abdullah b. Osman, ailesi, dedesi Osman b. el-Erkam ve Erkam (r.a) senediyle şöyle geçmektedir:

"O Beyt-i Makdis'e gitmek için hazırlandı. Hazırlığını tamamlayınca vedalaşmak için Hz. Peygamber'in (sav) yanına geldi. Hz. Peygamber (sav) ona: 'Bir ihtiyacın için yahut ticaret sebebiyle mi gidiyorsun?' diye sordu. Erkam da 'Hayır, ey Allah'ın (c.c) elçisi, anam babam sana feda olsun, ben Beyt-i Makdis'e orada namaz kılmak için gidiyorum.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: 'Benim buradaki mescidimde kılınacak bir namaz Mescid-i Harâm hariç başka mescitlerde kılınacak bin namazdan daha hayırlıdır.' bunun üzerine Erkam oturdu gitmedi."¹⁷²

Ebû Nuaym, rivâyetin devamında Ebûbekir el-Mukaddemî'nin de Yahyâ b. 'İmran'dan rivâyetle aynı olayı zikrettiğini söylemiştir.¹⁷³

Yukarıda zikrettiğimiz iki rivâyet karşılaştırıldığında mana bakımından hadis metinleri arasındaki en önemli farkın, Hz. Peygamber'in (sav) rivâyetlerin birinde Mescid-i Harâm'ın Beyt-i Makdis'ten daha faziletli olduğunu söylemesi, diğerinde Mescid-i Nebî'nin - Mescid-i Harâm hariç - diğer mescidlerden daha faziletli olduğunu ifade etmesi olduğu görülmektedir.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 434.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 434.

¹⁷² Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, I, 323.

¹⁷³ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, I, 323.

Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a) rivâyet ettiği ikinci hadis ise, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde kaydettiği senetle aktaracağımız aynı metinle birçok kaynakta geçmektedir.

Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği senet şöyledir: Abbâd b. Abbâd el-Mühellebî, Hişam b. Ziyâd, Osman b. el-Erkam b. Ebi'l-Erkam el-Mahzûmî, babası yoluyla rivâyet ettiğine göre - ki o Hz. Peygamber'in (sav) ashâbından biriydi- Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

“Cuma günü imam hutbeye çıktıktan sonra, safları yararak öne geçmek isteyen kişinin durumu cehennemde bağırsakları dışarı çıkmış onu sürükleyerek dolaşan kişi gibidir.”¹⁷⁴

Şuayb el-Arnaût bu hadisin şerhinde yaptığı yorumunda Ebû Yezîd el-Kuraşî'nin oğlu Hişam b. Ziyâd'ın -İbn Hibbân onu *Sikat*'ında zikretmiş olsa da- zayıf bir ravi oluşu sebebiyle hadisin isnadının çok zayıf olduğu hükmünü vermiştir.¹⁷⁵

el-Arnaût'un aynı zamanda Taberânî'nin de *el-Kebîr*'inde bu hadisi rivâyet ettiğini, onun da Hişam b. Ziyâd'ın ravi olarak zayıf olduğunda ittifak ettiğini belirttiği görülür.¹⁷⁶

5. Erkam-ı Zührî ile Erkam-ı Mahzûmî'nin Karşılaştırılması

Kaynaklarımızda biyografisini çalıştığımız sahâbî olan Benî Mahzûm kabilesine mensup Erkam b. Ebü'l-Erkam'dan (r.a) başka, bir de aynı isme sahip ve Benî Zühre kabilesine mensup Erkam b. Ebü'l-Erkam'dan (r.a) bahsedilmektedir.

Erkam-ı Zührî'nin (r.a) soyu kaynaklarda şöyle geçmektedir: Erkam b. Ebü'l-Erkam b. Abdiyagûs b. Vehb b. Abdimenâf b. Zühre b. Kilâb.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 182; Begavî, *Mu'cemü's-şahâbe*, I, 163; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I, 307; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 576.

¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 182.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 182.

¹⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 4.

Erkam-ı Zühri'ye zekât memurluğu verilmiş ve oğlu Abdullah b. Erkam, Hz. Peygamber'in (sav) vahiy kâtibi olarak vazife icra etmiştir.¹⁷⁸

Bu iki sahâbî arasındaki isim benzerliğinden kaynaklı ortaya çıkan karışıklık ve sorunlar:

1) Nesep kitaplarında Benî Mahzûm kabilesine mensup Erkam b. Ebû'l-Erkam'ın (r.a) künyesi Ebû Abdullah olarak geçmektedir.¹⁷⁹ Ancak onun çocukları sayılırken Abdullah isminde bir oğlundan bahsedilmemesine rağmen Abdullah b. Erkam b. Ebû'l-Erkam (r.a) isminde bir sahâbî kesin olarak vardır.¹⁸⁰

Tespit edebildiğimiz kadarıyla birçok kaynağa göre vahiy kâtipliği yapmış olduğu da bilinen Abdullah b. Erkam'ın (r.a) babası Erkam-ı Zührî'dir. Araplardaki künye geleneklerine göre birine künye verilirken çoğunlukla çocuğunun adı ile verildiğini yukarıda zikretmiştik. Erkam-ı Mahzûmî'nin künyesinin Ebû Abdullah olduğunu biliyoruz. Ama Erkam-ı Zührî'nin künyesi hakkında kaynaklarda tespit edebildiğimiz bir bilgi mevcut değildir.

2) Mescid-i Nebî ve Beyt-i Makdis'te kılınan namazın fazileti hakkında rivâyet edilen hadisi¹⁸¹ Benî Mahzûma mensup Osman b. Erkam b. Ebû'l-Erkam babasından rivâyet etmiştir. İbn Ebû Hâtim bu hadisi Benî Zühre'ye mensup Abdullah b. Erkam'ın babasından rivâyet ettiğini ifade etmiştir.¹⁸²

İbn Abdülber *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*'ında,¹⁸³ İbnü'l-Esîr *Üsdü'l-gâbe*'sinde,¹⁸⁴ Bürrî *Cevhere*'sinde,¹⁸⁵ Zehebî *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'sında¹⁸⁶ ve İbn Hacer *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*'sinde,¹⁸⁷ İbn Ebû Hâtim'in değerlendirmesinin hatalı olduğunu, onun Abdullah b. Erkam'ı Benî

¹⁷⁸ Çakan, İsmail Lütfi, "Abdullah b. Erkam", *DİA*, I, s. 102, ss. 102, İstanbul 1988.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 223; Taberî, *el-Müntehâb*, s. 23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131; Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, I, 322.

¹⁸⁰ Çakan, "Abdullah b. Erkam", 102.

¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 434.

¹⁸² İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (v. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I-IX, Beyrut 1952, II, 309.

¹⁸³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 131.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

¹⁸⁵ Bürrî, *el-Cevheretü*, I, 89.

¹⁸⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 198.

Mahzûm'a mensup Erkam'a değil, Benî Zühre'ye mensup Erkam'a nispet etmesi gerektiğini; çünkü ikisinin farklı şahıslar olduğunu söylemişlerdir.

3) İbn Mende'nin derlediği 4748 sahâbe ve tabiîn hadis ravîlerinin isimlerinin yazıldığı *Fethu'l-bâb*'da¹⁸⁸ ve Zehebî'nin derlediği, künyesiyle anılan 6995 ravînin isminin yazıldığı *el-Künâ*'da¹⁸⁹ sadece Erkam-ı Mahzûmî'nin adı zikredilmiş, Erkam-ı Zührî hiç zikredilmemiştir.

Bunun iki anlamı olabilir: Erkam-ı Zührî hiç hadis rivâyet etmemiş olabilir yahut böyle biri gerçekte yoktur. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla hadislerde Erkam-ı Zührî'nin adı geçmekte ama rivâyet ettiği bir hadis bulunmamaktadır. Dolayısıyla Erkam-ı Zührî'nin bizzat rivâyet ettiği bir hadis bulunmadığından raviler arasında adının zikredilmediğini söylememiz mümkün görünmektedir.

4) Kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in (sav) Erkam b. Ebû'l-Erkam'a (r.a) zekât memurluğu görevi verdiği rivâyetleri vardır. Bu konuyla ilgili rivâyetler bazı kaynaklarımızda özet olarak bazılarında detaylı olarak zikredilmiştir. İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Ebû Nuaym, Hatîb el-Bağdâdî ve Bedreddin el-Aynî'nin farklı senetlerle aktardığı ilgili rivâyetin muhtevası anlam bakımından birbirine yakın olduğundan senetleri zikretmeden yalnızca içeriği aktaracağız.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (sav) Erkam b. Ebû'l-Erkam'ı (r.a) zekât memuru olarak gönderdi. Erkam (r.a) da Ebû Râfî'den bu yolculukta kendisine refakat etmesini isteyince konuyu Hz. Peygamber'e (sav) arz ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Ey Ebû Râfî", biz Ehl-i Beyt'iz, sadaka (zekât) bize helal değildir. Bir kavmin yardımcısı da kendi içlerindendir."¹⁹⁰

¹⁸⁸ İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (v. 395/1005), *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-elkâb*, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1996, s. 458.

¹⁸⁹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (v. 748/1348), *el-Muktenâ fi serdi'l-künâ*, thk. Muhammed Salih Abdülazizi'l-Murâd, el-Câmiatü'l-islâmiyye, I-II, Medine 1408, I, 346.

¹⁹⁰ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, IV, 68; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 289; Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ*, I-X, Dârü'l-fikr, Beyrut 1992, VII, 97; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (v. 463/1071), *el-Esmâ'ü'l-mübheme fi'l-enbâ'i'l-muḥkeme*, thk. Dr. İzzeddin Ali es-Seyyid, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire

Bu rivâyetler arasındaki farklılıklara dikkat ettiğimizde Ahmed b. Hanbel'in Erkam'ın (r.a) kabilesini Benî Zühre olarak açıkça yazdığını görüyoruz.¹⁹¹ Başka bir rivâyette bu görevin, kabilesi zikredilmeden Erkam'a¹⁹² - Hatîb el-Bağdâdî rivâyeti verdikten sonra "Bu rivâyetteki Erkam b. Ebü'l-Erkam Zührî'dir, ancak ehl-i ilmin yanında onun Mahzûmî olduğu bilinir." değerlendirmesinde bulunmuştur- diğer bir rivâyette de Erkam b. Ebü'l-Erkam'a verildiği yazar.¹⁹³

9. Hicrî asırda yaşamış hadis alimlerinden Bedreddin el-Aynî aynı rivâyetleri değerlendirerek bu kişinin Erkam-ı Mahzûmî olduğunu ifade eder ve rivâyete sahih hükmünü verir.¹⁹⁴ Ancak bu konudaki rivâyetlerin Erkam-ı Mahzûmî hakkında söylendiğine dair diğer kaynaklarda bir bilgi ve değerlendirme yoktur. Buna rağmen Ebû Nuaym'ın *Marifetü's-Sahâbe*'sinde¹⁹⁵, İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l Gâbe*'sinde¹⁹⁶, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâsı*'nda¹⁹⁷ ve bir yüksek lisans tezinde¹⁹⁸ Benî Mahzûm'a mensup Erkam'a (r.a) zekât memurluğu görevi verildiği ifade edilmiştir.

5) İbn Hacer sahâbîler hakkında bilgi verdiği *el-İsâbe*'sinde 73. sırada Erkam-ı Mahzûmî hakkında detaylı bilgiler verdikten sonra 74. maddede "el-Erkam b. Ebü'l-Erkam ez-Zührî" başlığıyla açtığı ismin altına "Bir önceki maddede bu kişiden bahsedilmiştir" açıklamasını yazmış başkaca bir bilgi de vermemiştir.¹⁹⁹

İbn Hacer 73. maddede Benî Zühre'ye mensup Erkam hakkında yalnızca zekât hadisinde geçen Erkam'ın, Erkam-ı Mahzûmî olduğu zannedilmemesi gerektiğini, onun Erkam-ı Zührî olduğuna dikkat edilmesi

1997, s. 20; Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (v. 855/1451), *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, I-XIX, Vizâratü'l-Evkâfi veş'şuûnî'l-islâmiyyeti, Katar 2008, VII, 519.

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXIX, 289; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, V, 113; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, III, 282; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 379; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 50.

¹⁹² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Esmâ'ü'l-mübhem*, s. 20.

¹⁹³ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, IV, 68; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 97.

¹⁹⁴ Aynî, *Nuhabü'l-efkâr*, VII, 519.

¹⁹⁵ Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-şahâbe*, I, 322.

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 187.

¹⁹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 479.

¹⁹⁸ Yavuz, Ayşe, *Hz. Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahâbîler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.

¹⁹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 198.

gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Abdullah'ın Erkam-ı Mahzûmî'nin değil, Erkam-ı Zührî'nin oğlu olduğunu söylemiştir.

6) İbn Hibbân Hz. Peygamber'in (sav) gizli davet döneminde tebliğini yürüttüğü evin (Dârülerkam) sahibinin Erkam-ı Zührî olduğunu söylemiştir.²⁰⁰

Bu konuda ihtilaf olmadığından İbn Hibbân'ın hatalı bir görüş ortaya koymuş olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

7) Erkam-ı Mahzûmî'nin (r.a) Hz. Peygamber'in (sav) kâtipliğini yaptığı hakkında detaylı bilgiler vermiştik.

Tarihçi İbn Seyyidünnâs '*Uyûnü'l-eşer*' adlı eserinde Hz. Peygamber'in (sav) kâtiplerini sayarken Benî Zühre'ye mensup Erkam'ın adını da zikretmiştir.²⁰¹ Diğer kaynaklarda bu bilgiyi teyit edecek başka bir malumat da verilmemektedir.

Sonuç olarak, eğer ulaştığımız veriler doğrultusunda Erkam b. Ebû'l-Erkam adında tek bir sahâbî olduğu ihtimalini kabul edersek - ki Hatîb el-Bağdâdî'nin yukarıda zikrettiğimiz değerlendirmesi bu anlamda yorumlanmaya müsait görünmektedir - hangi rivâyette hangi Erkam'dan bahsedildiğini tespit edebilme sorunu ve geç dönem eserlerde karışıklık yapılmış olması ihtimalleri ortadan kalkmış olur. Ancak tarih ve hadis alimlerinin çoğunun yaptığı değerlendirmelere göre Erkam b. Ebû'l-Erkam isminde iki sahâbî vardır. Fakat isim benzerliğinden ve muhtemelen Erkam-ı Mahzûmî'nin künyesinin Ebû Abdullah olmasından dolayı bazı noktalarda iki sahâbîyi birbirine karıştıranlar olmuş olmalıdır.

Kanaatimizce bu karışıklıklardan en önemlisi, ilk kaynaklarda zekât memurluğu yapan Erkam'ın Erkam-ı Zührî olduğu yazılı olmasına rağmen, sonraki dönem eserlerinde Erkam-ı Mahzûmî'nin de zekât memurluğu yaptığına dair değerlendirmelerin ortaya çıkmış olması olarak zikredilebilir.

²⁰⁰ İbn Hibban, *Meşâhîru 'ulemâi'l-emsâr*, s. 39.

²⁰¹ İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (v. 734/1334), '*Uyûnü'l-eşer fî fûnü'l-meğâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*', Dârü'l-Kalem, I-II, Beyrut 1993, II, 383.

Ebû Nuaym, Zehebî ve Aynî eğer bizim ulaşabildiklerimizden farklı bir kaynağa ulaşabildilerse bunu mümkün kabul edebiliriz - ki bu konuda bir şey söylememişlerdir -. Şâyet aynı kaynak eserleri inceledilerse Benî Mahzûm'a mensup Erkam'ın zekât memurluğu yaptığına dair söylediklerinin hatalı olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Kureyş'in Benî Mahzûm kabilesine mensup Erkam b. Ebû'l-Erkam (r.a) henüz 16 yaşındayken sahâbe-i kirâm içinde ilk Müslümanlar demek olan sâbikûn'dan olmakla şereflenmiş, İslâm'ın tebliğ edilmeye başlandığı ilk yıllardan itibaren, bu tebliğin yayılmasında büyük hizmetler ifa etmiştir.

İfa ettiği hizmetlerin en meşhuru, gizli davet döneminde tebliğ ve davete katkı sağlayabilmek için evini Hz. Peygamber'e (sav) ve Müslümanlara açarak onları Kureyş müşriklerinin olası tacizlerinden korumasıdır. Çünkü bu dönemde, davet çalışmalarının, İslâm'ı öğrendiği takdirde İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlık yapma ihtimali yüksek olan müşriklerden gizli yürütülmesi gerekiyordu.

Bi'setin üçüncü yılında başlayıp yaklaşık üç yıl süren gizli davetin Dârülerkam dönemi, mânen 40. sırada, ama sayıyla en az 130 kişiden sonra İslâm'ı kabul eden Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla beraber sona ermiştir. Hz. Ömer'in (r.a) Müslüman olmasıyla birlikte, Müslümanlar tebliğ ve daveti artık açıktan yapabilecek güce ulaştıklarına kanaat etmiş, böylece Dârülerkam, vazifesini tamamlamış, açıktan davet dönemi başlamıştır.

Hz. Peygamber (sav) hicretten sonra kendisine Medine'de bir ev iktâ ettiği Erkam'ı (r.a), Ebû Talha Zeyd b. Sehl (r.a) ile kardeş yapmıştır. Okuma-yazma bilen Erkam (r.a) devletin bazı resmi yazışmalarında görev yapmış olup vahiy kâtipliği ve zekât memurluğu vazifesi almamıştır.

Bedir başta olmak üzere Hz. Peygamber'in (sav) tüm savaşlarına asker olarak katıldığı rivayet edilen Erkam'ın (r.a), özellikle Bedir Savaşı'nda gösterdiği yararlıklar neticesinde, bizzat Hz. Peygamber (sav) tarafından Benî Mahzûm kabilesine mensup İbn Âiz'in kılıcı olan Merzûbân ile ödüllendirilerek taltif edildiği görülmüştür.

Erkam'ın (r.a) bazı müelliflerce Hilfü'l-fudûl'a katıldığı rivayet edilmişse de mevcut veriler ışığında bunun mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Erkam (r.a) Şakku'l-kamer olarak bilinen meşhur olayın Müslüman

tanıklarından biri olarak zikredilmiş, Kur'ân'da Erkam (r.a) ile beraber birkaç sahâbîyi daha öven bir âyetin nazil olduğu haberi bize ulaşmıştır.

Erkam (r.a) ilk Müslümanlardan olup 85 yıl gibi uzun bir ömür yaşamış olmasına rağmen, hadis rivâyetiyle meşhur olan sahâbiler arasına girmemiş, kaynaklarda kendisinden rivâyet edildiği bildirilen yalnızca iki hadis tespit edilebilmiştir.

Sahâbîler arasında Erkam b. Ebü'l-Erkam (r.a) ile aynı isme sahip bir kişi daha vardı. Kaynaklarımızda bazı yerlerde Erkam (r.a) hakkında verilen bilgilerde kabile ismi zikredilmiş bazı yerlerde zikredilmemiştir. Bu durum, tarihçilerin iki sahâbî hakkında gelen rivâyetler üzerine yaptıkları değerlendirmelerde çeşitli hatalara düşmelerine sebep olmuştur. Düşülen hataların en önemlisi kanaatimizce Erkam-ı Mahzûmî'nin zekât memurluğu yapmış olduğunun sanılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, haz. Şuayb el-Arnaût vd., I-XLV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Akgür, A. Necati, "Takvim", *DİA*, XXXIX, ss. 487-490, İstanbul 2010.
- Algül, Hüseyin, "Hilfû'l-Mutayyebîn", *DİA*, XVIII, ss. 32-33, İstanbul 1998.
- Algül, Hüseyin, "Muâhât", *DİA*, XXX, ss. 308-309, İstanbul 2005.
- Apak, Adem, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- Atalar, Münir, "Emîr-i hac", *DİA*, XI, ss. 131-133, İstanbul 1995.
- Aydınlı, Abdullah, "İbn Ebû Hayseme", *DİA*, XIX, ss. 434, İstanbul 1989.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (v. 855/1451), *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, I-XIX, Vizâratü'l-Evkâfi veş'şuûni'l-islâmiyyeti, Katar 2008.
- Başar, Kevser, *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân (v. 317/929), *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekenî, I-V, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Kuveyt 2000.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (v. 279/892), *Ensâbü'l-eşrâf*, haz. Süheyl Zekkar, I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Bodur, Erol, *Daru'l-erkam* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Bursa 1994.

- Bozkurt, Nebi – Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mescid-i Harâm”, *DİA*, XXIX, ss. 273-277, Ankara 2004.
- Bozkurt, Nebi, “Künye”, *DİA*, XXVI, ss. 558-559, Ankara 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), *et-Târîhu'l-kebîr*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Bürrî, Muhammed b. Ebûbekir b. Abdullah b. Musa el-Ensârî et-Tilmisânî (v. 645/1247), *el-Cevheretü Fi Nesebi'n-Nebiyi ve Ashâbihi'l-Aşerati*, haz. Muhammed et-Tüncî, I-II, Dâru'r-Rifâî, Riyad 1983.
- Çakan, İsmail Lütfi, “Abdullah b. Erkam”, *DİA*, I, ss. 102, İstanbul 1988.
- Çelebi, İlyas, “İnşikâku'l-kamer”, *DİA*, XXII, ss. 343-345, İstanbul 2000.
- Çelik, İbrahim, “Dâr”, *DİA*, VIII, ss. 482, İstanbul 1993.
- Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı nüzûl”, *DİA*, XI, ss. 360-362, İstanbul 1995.
- Demirci, Mustafa, “İktâ”, *DİA*, XXII, ss. 43-47, İstanbul 2000.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Dr. Muhammed Ravvâs Kal'acî ve Abdülbirr Abbâs, I-II, Daru'n-Nefâis, Beyrut 1986.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ*, I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut 1992.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (v. 430/1038), *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-Uzzâzî, I-VI, Daru'l-Vatan, Riyad 1998.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (v. 307/919), *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, Dâru'l-me'mûni li't-türâs, Şam 1984.
- Eraydın, Selçuk, “Çile”, *DİA*, XIII, ss. 315-316, İstanbul 1993.
- Eren, Mehmet, “Ümmü Ma'bed”, *DİA*, XLII, ss. 325-326, İstanbul 2012.
- Eren, Recep, *Kur'ân-ı Kerim'de Vahiy Kavramı* (Yayımlanmamış III. Dönem Bitirme Tezi), T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon-Akçaabat-Darıca Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon 2006.

- Erul, Bünyamin, "Üsdü'l-ğābe", *DİA*, XLII, ss. 363, İstanbul 2012.
- Fayda, Mustafa, "Nesî", *DİA*, XXXII, ss. 578-579, İstanbul 2006.
- Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, XXXIV, ss. 44-51, İstanbul 2007.
- Feyzli, Hasan Tahsin, *Feyzü'l-Furkân Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî*, Server İletişim A.Ş., İstanbul 2010.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (v. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr (v. 240/855), *Kitâbü't-Tabakât*, thk. Ekrem Diyâ el-Ömerî, Matba'atü'l-Ânî, Bağdat 1967.
- Hamîdullah, Muhammed, "Hilfû'l-fudûl", *DİA*, XVIII, ss. 31-32, İstanbul 1998.
- Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Yeni Şafak Gazetesi'nin Kültür Armağanı, Ankara 2003.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (v. 463/1071), *el-Esmâ'ü'l-mübheme fi'l-enbâ'i'l-muḥkeme*, thk. Dr. İzzeddin Ali es-Seyyid, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1997.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (v. 807/1405), *Mecma'u'z-zevâ'id*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, X, Kahire 1994.
- Hüseynî, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali (v. 765/1364), *el-İkmâl fî zikri men lehû rivâye fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-ricâl sivâ men zükire fî Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Dr. Abdülmü'tî Emin Kal'acî, Menşûratü Câmîati'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, Karaçi 1989.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *ed-Dürer fi'ḥtişâri'l-meğâzî ve's-siyer*, thk. Dr. Şavkî Dayf, Dâru'l-Maârif, Kâhire h. 1403.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (v. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, haz. Ali Muhammed el-Becâvî, I-IV, Daru'l-Cîl, Beyrut 1992.

- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh (v. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Guzâme el-Amrî, Dâru'l-Fikr, I-LXX, Beyrut 1995.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (v. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, I-IX, Beyrut 1952.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (v. 852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, haz. Adil Ahmed Abdülmevcûd, I-VIII, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- İbn Hibban, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), *Meşâhîru 'ulemâi'l-emsâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (v. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd., Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, I-II, Kahire 1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (v. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, I-XXI, b.y. 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (v. 774/1373), *el-Fuşûl fî sîreti'r-Resûl*, thk. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî, Müessesetü Ulûmu'l-Kur'ân, Şam h. 1400.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (v. 395/1005), *Fethu'l-bâb fî'l-künâ ve'l-elkâb*, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1996.
- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî (v. 230/845), *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, haz. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, I-XI, Kahire 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (v. 734/1334), *'Uyûnü'l-eşer fî fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*, Dâru'l-Kalem, I-II, Beyrut 1993.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf (v. 874/1470), *Mevridü'l-leğâfe fî men veliye's-salţana ve'l-hilâfe*, thk. Nebil Muhammed Abdülaziz Ahmed, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, I-II, Kahire 1997.

- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *Üsdü'l-ğābe fî ma'rifeti's-şahābe*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 1994.
- Kandemir, M. Yaşar, "Ebû Talha el-Ensârî", *DİA*, X, ss. 236-237, İstanbul 1994.
- Kandemir, M. Yaşar, "el-İşâbe fî temyîzi's-şahābe", *DİA*, XXII, ss. 487, İstanbul 2000.
- Kapar, Mehmet Ali, "Mahzûm (Benî Mahzûm)", *DİA*, XXVII, ss. 402-403, İstanbul 2003.
- Kapar, Mehmet Ali, "Ebû Cehil", *DİA*, X, ss. 117-118, İstanbul 1994.
- Kavak, Fadime, "Arap Kültüründe Künyeleme Geleneği ve Çöl Faunası Üzerindeki Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/2, ss. 111-149, Bursa 2013.
- Kılıç, Ünal, Mervan b. el-Hakem (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.
- Kodaman, Zübeyda, *İslâm eğitim modeline bir örnek: Dârü'l-erkam* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2019.
- Köksal, Mustafa Asım, "Dârülerkam", *DİA*, VIII, ss. 520-521, İstanbul 1993.
- Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, 20/3, ss. 3-8, İstanbul 1984.
- Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi II", *Diyanet Dergisi*, 21/1, ss. 27-29, İstanbul 1985.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (v. 845/1442), *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-XV, Beyrut 1999.
- Memmedzade, Elçin, *Vahiy Kâtipliği ve Hz. Peygamber'in Vahiy Kâtipleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâuddîn (v. 762/1361), *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Muhammed ve Ebû Muhammed Üsame b. İbrahim, el-Fârûku'l-H'Adîsiyye, I-XII, Kahire 2001.
- Muhibbuddin et-Taberî, Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbuddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (v. 694/1295), *er-Riyâzü'n-nađire fî feżâ'il (menâkıb)i'l-aşere*, nşr. Abdülmecîd Tu'me Halebî, Dâru'l-Marife, Beyrut 1997.
- el-Mübârekfûrî, Safiyyu'r-Rahmân (v. 1427/2006), *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Dâru İbn Haldûn, İskenderiye t.y.
- Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (v. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrut t.y.
- Önkal, Ahmet, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", *DİA*, XI, ss. 305, İstanbul 1989.
- Önkal, Ahmet, "Hicret", *DİA*, XVII, ss. 458-462, İstanbul 1998.
- Önkal, Ahmet, "Katan Seferi", *DİA*, XXV, ss. 28, Ankara 2002.
- Pala, İskender, "Kırk", *DİA*, XXV, ss. 466-467, Ankara 2002.
- Reckendorf, "Erkam", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, IV, ss. 316, İstanbul 1979.
- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (v. 764/1363), *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût ve Türkî Mustafâ, Dârü İhyâit-Türâs, I-XXIX, Beyrut 1420/2000.
- Sallâbî, Muhammed Ali, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Durûsün ve İberun fî Terbiyeti'l-Ümmeti ve Binâi'd-Devleti*, I-X, y.y. 2000.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (v. 654/1256), *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vd., Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, I-XXIII, Şam 1434/2013.
- Şahinli, Recep, *Arap Dilinde Künye* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2019.

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdü'l-Mecid es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiye, I-XXV, Kahire 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), *el-Müntehab min Kitâbi Zeyli'l-müzeyyel*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1939.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, I-XI, Dâru'l-Me'ârif, Kahire ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Misrî (v. 321/933), *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, I-V, Beyrut 1994.
- Teymî, Ebü'l-Kâsım Kivâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (v. 535/1141), *Siyerü's-selefi's-şâlihîn*, thk. Dr. Kerem b. Hilmî b. Ferhat b. Ahmed, Dâru'r-Râye, Riyad 1999.
- Uraler, Aynur, "Sümeyye bt. Hubbât", *DİA*, XXXVIII, ss. 134, İstanbul 2010.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd (v. 207/823), *Kitâbü'l-Megâzî*, thk. Martin Johns, Âlemü'l-Kütüb, I-III, Beyrut 1984.
- Watt, William Montgomery, "al-Arkam", *The Encyclopaedia Of Islam* (new edition), I, ss. 633, Leiden 1986.
- Yavuz, Ayşe, *Hizmet Peygamber'in Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahâbîler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.
- Yıldırım, Muhammed Emin, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l Erkam Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2008.

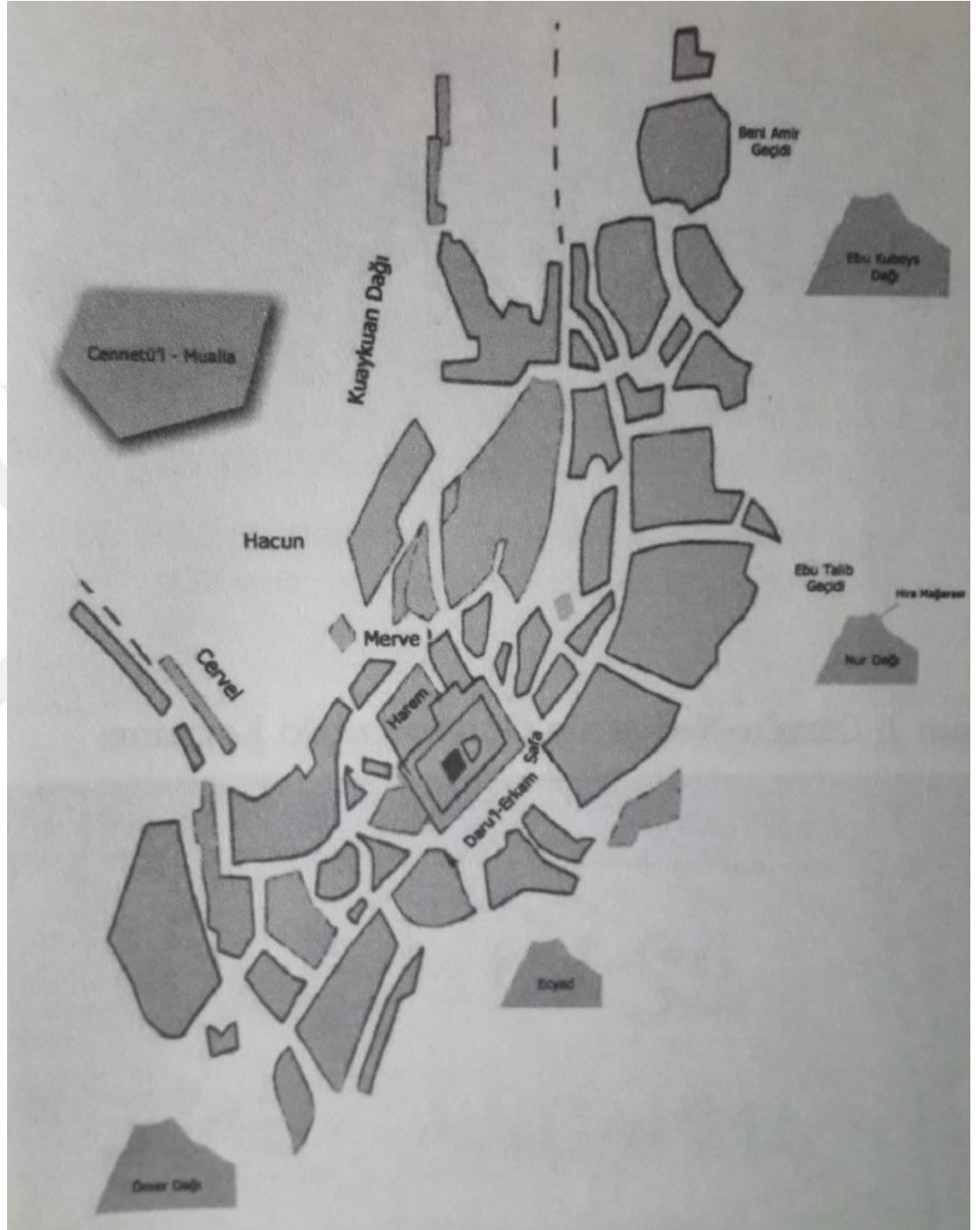
Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân
(v. 748/1348), *el-Muktenâ fî serdi'l-künâ*, thk. Muhammed Salih
Abdülazizi'l-Murâd, el-Câmiatü'l-islâmiyye, I-II, Medine 1408.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân
(v. 748/1348), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût vd.,
Müessesetü'r-risâle, I-XXV, Beyrut 1985.

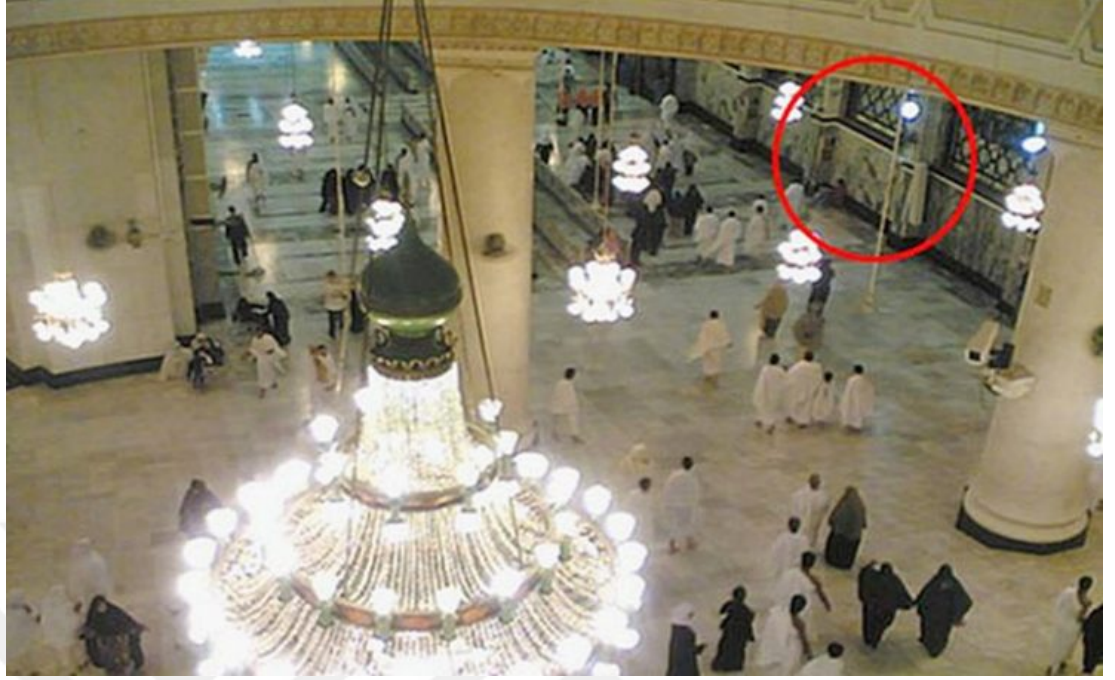
EKLER

Ek I: Dârülerkam'ın Krokisi*

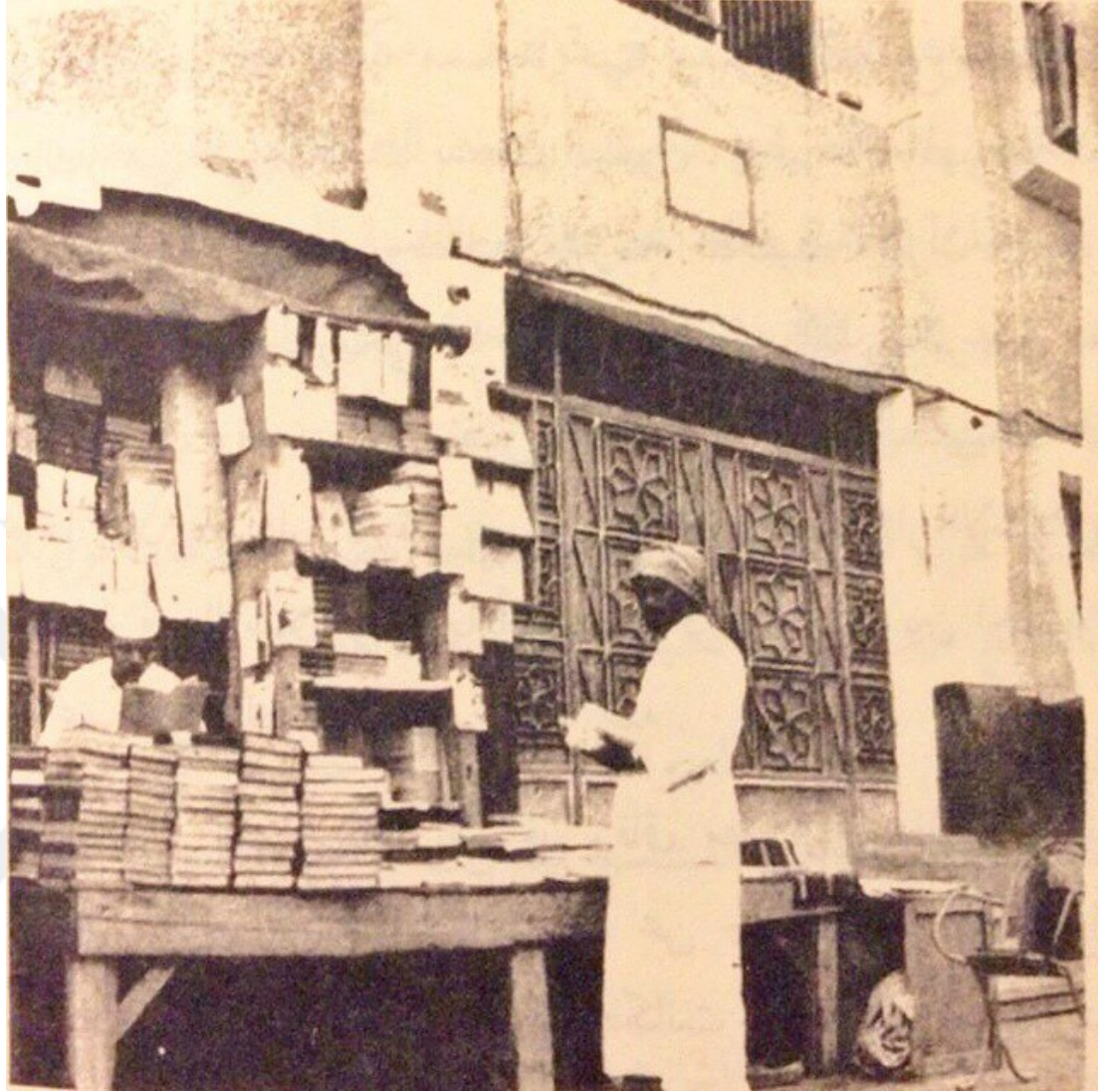
* Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l Erkam Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi*, s. 209

EK II: Dârülerkam'ın Safa Tepesi'ne Göre Günümüzdeki Konumu*

* <https://www.İslâmiclandmarks.com/makkah-haram-sharief/daarul-arqam> (erişim: 12 Mayıs 2020).

EK III: Dârülerkam'ın yıkılmadan önce çekilmiş bir fotoğrafı*

* <https://www.İslâmiclandmarks.com/makkah-haram-sharie/daarul-arqam> (erişim: 12 Mayıs 2020).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Yusuf Deveci

Doğum Yeri ve Tarihi: 27.01.1990 / Antakya

E-posta: yusufdeveci90@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Ortaöğretim: İstanbul İmam-Hatip Lisesi (2004-2008)

Lisans: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2009-2013)

İŞ DENEYİMİ

2013-2014 : İstanbul Asfa Eğitim Kurumları'nda Öğretmen

2015 – 2019 : Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

2019 – : Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi